

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему
**«Парламентаризм в Україні:
сучасний стан, перспективи розвитку»**

на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування»

*Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело*

Іван АНДРІЯШ

(підпис)

Виконав: здобувач вищої освіти,
гр. ПУДМ-61
Іван АНДРІЯШ

Керівник: к.філос.н., доцент
Світлана ПЕТЬКУН

Рецензент: д.е.н., професор
Олена ГУДЗЬ

Київ, 2023

**ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Навчально-науковий інститут захисту інформації**

Кафедра публічного управління та адміністрування
Ступінь вищої освіти «Магістр»
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Світлана ПЕТЬКУН
«23» лютого 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
Андріяша Івана Вячеславовича**

1. Тема роботи «**Парламентаризм в Україні: сучасний стан, перспективи розвитку**»;
керівник кваліфікаційної роботи – Петькун Світлана Михайлівна, к.філос.н., доцент, затверджені наказом Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій від «19» жовтня 2023 р. № 145.
2. Термін подання кваліфікаційної роботи – «02» січня 2024 р.
3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: спеціальна теоретична і методична наукова література; наукові публікації (статті, монографії, дисертаційні дослідження) провідних вітчизняних та закордонних дослідників за темою кваліфікаційної роботи; результати науково-дослідної роботи кафедри публічного управління та адміністрування «Теоретико-прикладні аспекти розвитку цифрової держави в Україні»; нормативно-правові документи; матеріали переддипломної практики.
4. Перелік ілюстративного матеріалу: *презентація*
5. Дата видачі завдання: «01» березня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Структура роботи, вступ	10.04.2023 – 30.04.2023	Виконано
2.	Розділ I	01.05.2023 – 30.06.2023	Виконано
3.	Розділ II	01.07.2023 – 31.08.2023	Виконано
4.	Розділ III	01.09.2023 – 31.10.2023	Виконано
5.	Висновки, додатки	01.11.2023 – 30.11.2023	Виконано
6.	Презентація	01.12.2023 – 15.12.2023	Виконано

Здобувач вищої освіти _____

Іван АНДРІЯШ

Керівник
кваліфікаційної роботи _____

Світлана ПЕТЬКУН

РЕФЕРАТ

Андрияш І.В. Парламентаризм в Україні: сучасний стан, перспективи розвитку: кваліф. робота на здобуття освіт. ступеня магістра; спец. 281 «Публічне управління та адміністрування»; Держ. у-т інформац.-комунікац. технолог.; каф. публічного управління та адміністрування; наук. керівник С.М. Петькун, к.філос.н., доц. Київ, 2023. 96 с.

Мета кваліфікаційної роботи – дослідити сучасний стан та особливості розвитку вітчизняного парламентаризму та окреслити його ключові перспективи розвитку.

Об'єкт дослідження – парламентаризм, як політичне явище та система, що є основою демократичного устрою країни.

Предмет дослідження – сучасний стан та розвиток парламентаризму в Україні.

Короткий зміст роботи. У кваліфікаційній роботі визначено теоретичні основи дослідження парламентаризму в науковій літературі в Україні; розкрито особливості демократичних традицій в державотворчих процесах на території України; проаналізовано роль парламенту у конституційному процесі України та визначено організаційні засади його взаємодії з урядом; узагальнено парламентський досвід окремих країн світу та обґрунтовано доцільність використання його для України; розкрито інноваційний характер парламентської діяльності в Україні; окреслено морально-етичні вимоги до депутатів парламенту.

Ключові слова: парламентаризм, демократичні традиції, державотворчі процеси, конституційні процеси, парламентський досвід, інноваційна складова парламентської діяльності, депутати, управлінські практики.

ABSTRACT

Andriyash I.V. Parliamentarism in Ukraine: current state, prospects for development: qualification. work for obtaining education. master's degree; specialty 281 «Public management and administration»; State University of Information and Communication Technologies.; Department of Public Management and Administration; scientific supervisor S.M. Petkun, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor. Kyiv, 2023. 96 p.

The purpose of the qualification work is to investigate the current state and peculiarities of the development of domestic parliamentarism and outline its key development prospects.

The object of research is parliamentarism, as a political phenomenon and system that is the basis of the country's democratic system.

The subject of the study is the current state and development of parliamentarism in Ukraine.

Summary of the work. The qualification work defines the theoretical foundations of the study of parliamentarism in scientific literature in Ukraine; features of democratic traditions in state-building processes on the territory of Ukraine are revealed; the role of the parliament in the constitutional process of Ukraine was analyzed and the organizational principles of its interaction with the government were determined; the parliamentary experience of individual countries of the world is summarized and the expediency of using it for Ukraine is substantiated; the innovative nature of parliamentary activity in Ukraine is revealed; moral and ethical requirements for parliament members are outlined.

Key words: parliamentarism, democratic traditions, state-building processes, constitutional processes, parliamentary experience, innovative component of parliamentary activity, deputies, management practices.

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ	9
1.2. Основні наукові підходи до визначення парламентаризму	9
1.2. Розвиток парламентаризму як вектору політичної думки	19
1.3. Демократичні традиції вітчизняних державотворчих процесів	24
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ (кінця ХХ – початку ХХІ ст.)	30
2.1. Парламентський конституційний процес кінця ХХ століття в Україні	30
2.2. Організаційні засади взаємодії парламенту та уряду періоду незалежності	39
2.3. Світові парламентські системи: досвід для України	56
РОЗДІЛ 3. ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ВІТЧИЗНЯНИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПРАКТИК	64
3.1. Інновації парламентських практик в умовах сучасних демократизації та децентралізації	64
3.2. Морально-етичні аспекти парламентської діяльності	72
3.3. Роль парламенту в повоєнній відбудові України	79
ВИСНОВКИ	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	92

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність даної теми обумовлена важливістю розвитку парламентаризму як основи демократичного устрою суспільства. Парламентаризм є невід'ємною складовою демократії та засадою публічного управління, що обумовлює участь громадян у прийнятті рішень через виборний представницький орган. Правові механізми парламентської демократії дозволяють виявити проблемні аспекти функціонування суспільства та влади і пропонують шляхи забезпечення їх єдності та взаємодії це сприяє зміцненню народовладдя. Аналіз таких механізмів дозволить виявити проблемні аспекти та запропонувати шляхи їх подолання. Це сприятиме зміцненню демократії народовладдя, розвитку громадянського суспільства та підвищенню ефективності парламентської діяльності в Україні. Таким чином, розвиток парламентаризму в Україні має велике значення для подальшого удосконалення політичної системи країни та зміцнення демократичних цінностей. Розуміння сутності парламентаризму та його ролі у процесах державотворення дозволяє виявити його переваги та мінімізувати недоліки парламентських практик в кризових умовах війни та розрухи, які переживає Україна на сучасному етапі. Парламент здатен сприяти консолідації суспільства для перемоги та повоєнної відбудови, що обумовлює актуальність та доцільність розгляду теми кваліфікаційної роботи.

Мета роботи – дослідити сучасний стан та особливості розвитку вітчизняного парламентаризму та окреслити його ключові перспективи розвитку.

Для досягнення мети доцільно вирішити наступні *завдання*:

- визначити теоретичні основи дослідження парламентаризму в науковій літературі в Україні;
- розкрити особливості демократичних традицій в державотворчих процесах на території України;
- проаналізувати роль парламенту у конституційному процесі України та визначити організаційні засади його взаємодії з урядом;

- узагальнити парламентський досвід окремих країн світу та обґрунтувати доцільність використання його для України;
- розкрити інноваційний характер парламентської діяльності в Україні;
- окреслити морально-етичні вимоги до депутатів парламенту.

Об'єкт дослідження – парламентаризм, як політичне явище та система, що є основою демократичного устрою країни.

Предмет дослідження – сучасний стан та розвиток парламентаризму в Україні.

Методологія дослідження. Поставлені завдання реалізовані на основі наступних методів: емпіричний метод – застосовувався при аналізі конституційного процесу в Україні та визначення організаційних засад його взаємодії з урядом, а саме для збору та аналізу фактичних даних було використано аналіз документів. Це допомогло отримати конкретні дані про функціонування парламентських механізмів та їхній вплив на розвиток парламентаризму в Україні. Теоритичний метод використовувався при визначенні основ дослідження парламентаризму в науковій літературі. Системно-функціональний підхід застосовувався для узагальнення та обґрунтування доцільності використання інноваційного характеру парламентської діяльності в сучасній Україні. Також на основі історичного методу розглянуто процеси формування демократичних традицій в державотворчих процесах України, системний аналіз, експертний аналіз, аналіз статистичних даних та інші методи, що допомогли систематизувати та проаналізувати наявну інформацію, отримати об'єктивні дані та зробити науково обґрунтовані висновки.

Загальна методологія дослідження базується на поєднанні теоретичного аналізу, емпіричних досліджень та порівняльного аналізу для отримання комплексного розуміння розвитку парламентаризму в Україні та його механізмів забезпечення.

Апробація результатів роботи. Основні положення, висновки і рекомендації дослідження обговорювалися під час попереднього захисту кваліфікаційної роботи на засіданні кафедри публічного управління та

адміністрування Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій 19 грудня 2023 року.

Структура кваліфікаційної роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг – 96 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

1.1 Основні наукові підходи до визначення парламентаризму

У цьому підрозділі будуть розглянуті основні наукові підходи до визначення парламентаризму. Різні дослідники та політологи пропонували свої визначення та тлумачення цього поняття, враховуючи його історичний контекст та еволюцію.

Парламентаризм – це широке за змістом поняття, яке охоплює і форму організації державної влади, і конкретний спосіб управління державою, і механізм взаємодії парламенту з інститутами виконавчої і судової гілок влади, і систему взаємодії держави і суспільства [47, с. 463].

У досить розгорнутому визначенні поняття парламентаризму зазначено, що парламентаризм – це система представницьких органів влади, за якої чітко розподілені функції законодавчих і виконавчих органів і в якій вирішальну роль відіграє парламент як постійно діючий представницький орган влади [47, с. 463].

У двох підходах (широкому і вузькому) пропонує нам розглянути визначення парламентаризму політологічний словник за редакцією М. Головатого та О. Антонюка. Зокрема, у широкому значенні парламентаризм – це система державної влади, за якої вельми суттєва роль належить народному представництву (парламенту), у вузькому значенні – це система владних відносин, за якої чітко розподілено функції законодавчих і виконавчих органів, коли провідну роль відіграє парламент як постійно діючий представницький, законодавчий і контролюючий орган влади [42, с. 563].

Проте сутність парламентаризму сучасні науковці трактують по-різному, не втрачаючи змісту його призначення. Відомий український вчений Ю. Шемшученко трактує парламентаризм як систему організації державної влади, що базується на активній ролі парламенту в її здійсненні. Парламент і

парламентаризм, на думку науковця, є обов'язковими атрибутами демократичної і правової держави, показниками розвитку громадянського суспільства. Цікава також пропозиція Ю. Шемшученка визначати парламентаризм як систему організації і функціонування державної влади з особливою роллю парламенту. Він наголошує, що місце парламенту серед інших державних органів і його діяльність «визначають характер і зміст парламентаризму».

А. Мішин розглядає парламентаризм як систему державного управління суспільством, що характеризується поділом законодавчої і виконавчої діяльності в умовах привілейованого становища парламенту. В. Шаповал у своїх дослідженнях зазначав, що парламентаризм можна сприймати як парламент удії, тобто насамперед його функціональні характеристики.

До них необхідно додати структурні та організаційні фактори. Можна погодитися з оцінкою парламентаризму українськими науковцями, вважаючи, що, з одного боку, це поняття відображає статус парламенту в механізмі поділу влади, і в цьому сенсі воно близьке до поняття політичної влади, з іншого - боку, це організаційний принцип парламенту. З огляду на це, а також з точки зору функцій і структурно-організаційних характеристик парламенту, можливо визначити парламентаризм.

Максимально наближають поняття парламентаризму до самого парламенту також автори енциклопедичного довідника з державного права ФРН, які стверджують, що парламентаризм – це форма представництва народу, коріння якої із Середньовіччя, яка набуває вигляду обраних чи скликаних зборів [42, с. 571].

І хоча існує класична інтерпретація, яка характеризує парламентаризм як розподіл влад на законодавчу, виконавчу і судову, варто коректніше підходити до такого визначення. На думку автора, доцільніше використовувати словосполучення «поділ влади». Так, відомий німецький філософ і політолог Р. Дарендорф зазначав, що поділ влади – «це розмежування функцій єдиної державної влади, розмежування повноважень між відповідними державними органами, забезпечення їх балансу і взаємного

стримування» [43, с. 36].

Парламентаризм як елемент політичної структури держави зазвичай розглядають крізь призму організації найвищих органів державної влади і ототожнюють із парламентарною (парламентською) республікою чи монархією. Проте це не може ставити під сумнів значущість парламентів і парламентаризму за умов президентської чи змішаної республіки. Окрім того, в межах таких визначень існує чимало більш конкретних моделей, сутність яких також виявляється за допомогою епітета «парламентська» – чи то як допоміжного прикметника, чи то як базового елемента певної форми правління [18].

Характеризуючи поняття і суть парламенту й парламентаризму, необхідно звернутися до змісту відповідних конституційних дефініцій. Дефініція, що міститься у ст. 75 Конституції України, є чи не найвдалішою. Вона акцентує увагу на місці Верховної Ради України у державному механізмі. Ця дефініція називає основну функцію парламенту, його «закодоване» у понятті законодавчої влади призначення. Важливим є і те, що згадана дефініція чітка, коротка та юридично коректна. Водночас виконані вимоги юридичної техніки, які об'єктивно існують щодо викладення саме конституційного тексту [25, с. 73].

Концептуально невдалими є ті конституційні дефініції, які визначають парламент як «вищий представницький орган» (Грузія, Казахстан і Узбекистан). Подібне визначення можна розглядати як натяк на існування підлеглої системи представницьких органів, яку «вінчає» парламент. Таке визначення парламенту є анахронічним і є відтворенням організації та регулювання державної влади за принципом парламентаризму [36, с. 62].

Не є вдалими конституційні визначення парламенту як «вищого представницького і законодавчого органу» (Молдова і Таджикистан). У зв'язку з цим може виникати непорозуміння з приводу того, чи існують в державі інші, «нижчі» законодавчі органи. Такий підхід також виник із теорії радянського державного владарювання, за якою ради визнавались органами державної влади. Зазначимо, що у деяких країнах термін «народне представництво»

набув офіційного значення. Наприклад, у Великобританії закони про парламентські вибори мають назву законів про народне представництво. Нерідко сам парламент прямо чи опосередковано у політичних і наукових текстах називають органом народного представництва. Можна, наприклад, навести відповідні за змістом слова видатного теоретика права Б. Кістяківського: «Найважливіша функція влади законодавство – у правовій державі цілковито підпорядкована народному представництву» [2, с. 250].

На думку українського вченого В. Шаповала, у визначенні парламенту як представницького органу державної влади необхідно відмовитися від уживаного іноді терміна «представницька влада». Цей термін є хибним з огляду на конституційно прийнятий принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову.

Такий поділ відображає функціональне призначення органів, які реалізують ту чи іншу «гілку» влади. Термін «представницька влада» може відображати лише спосіб формування відповідних органів – виборність. У разі його прийняття концептуально не виправдано будуть поєднані в одне ціле орган державної влади (парламент) і органи місцевого самоврядування (ради). У ст. 5 Конституції таке поєднання заперечується: «Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [2].

Проте авторитетний український вчений Ю. Шемшученко стверджує, що виборність українського парламенту народом свідчить, що саме він є єдиним органом народного представництва. Отримуючи на виборах «представницький мандат», депутати мають виражати ті суспільні інтереси, які забезпечують виконання основної, а саме законодавчої, функції у Верховній Раді. Невміння чи небажання правильно відобразити інтереси суспільства легко деформують зміст не тільки законодавчої, а й інших функцій парламенту [61].

На думку багатьох дослідників, зокрема В. Шаповала, про початок історії парламентаризму в Україні треба вести мову у зв'язку з власне українським державотворенням. Насамперед процес формування ідеології

парламентаризму відображений у змісті програмних документів українських політичних партій, утворених на початку ХХ ст., а також у запропонованих ними конституційних проектах [60].

Проте становлення та розвиток українського парламентаризму суголосно світовим процесам. Слід зазначити, що ідея парламентаризму в історичному огляді не розвивалася по безперервній висхідній лінії. Це пояснюється тим, що Україна як незалежна держава проіснувала недовго. В усі інші часи, тобто в останні століття, Україна має лише фрагменти парламенту, санкціоновані спочатку Польсько-Литовською державою, потім росією та СРСР. Наслідком започаткування практики парламентаризму стало утворення і діяльність тогочасних установ представницького характеру, які здійснювали державно-владні функції. Найвідомішою є Українська Центральна Рада (УЦР) – своєрідний протопарламент, первісно створена як громадсько-політичне об'єднання, яке з часом трансформувалось у «представницький орган» [9]. Українська Центральна Рада розвивалася складним еволюційним шляхом, тому різні сучасні автори визначають її по-різному. Зокрема, А. Рогожин і В. Гончаренко називають УЦР «ліберально-демократичною установою парламентського типу» [19].

Великий досвід і розвиток започаткованих традицій, хоч і не повною мірою, мав український парламент під час перебування у складі СРСР, проте ширше вони розкрилися після набуття Україною незалежності.

У сучасній Україні розвиток парламентаризму прямо пропорційний розвитку демократії в нашій країні. Оскільки парламентаризм є системою організації державної влади на основі активної ролі парламенту в її здійсненні, то парламент і парламентаризм є обов'язковими атрибутами демократично-правової держави та ознакою розвитку громадянського суспільства. У сучасних умовах для розвитку українського парламентаризму важливо чітко розмежувати державні відомства, їх контроль та відповідальність за результати своєї діяльності.

Важливо побудувати структуру парламентської коаліції та закріпити на законодавчому рівні інститут опозиції як орган контролю за урядовою

діяльністю. У більшості демократичних країн світу можливість громадського контролю за діяльністю влади, функціонуванням інститутів парламентського контролю, індивідуальна та колективна політична відповідальність уряду впливає з вільних ЗМІ та демонополізації інформаційного простору масами.

Опозиція завжди може розкритикувати діяльність влади, доносячи свою позицію до громадськості через ЗМІ, тому парламентська більшість буде змушена розглядати відповідні зауваження, щоб не втратити підтримку виборців. Результат цього «розгляду» втілюється у звільненні деяких членів уряду, чия діяльність не була задовільною, розпаді парламентської коаліції, як наслідок, відставка уряду, а також зміна пріоритетів в урядовій програмі навчання. У процесі свого становлення парламентаризм зазнав серйозних змін, набувши нових якостей і нових функцій. Водночас він зберігає загальну форму, виконуючи типові завдання, незважаючи на різноманітні відмінності, що відображає його важливість у різні історичні періоди та в різних установах.

Український парламентаризм має велике історичне підґрунтя, що дозволяє говорити про традиції розвитку українського парламентаризму, тобто становлення української демократії, системи розподілу влади та наявності представників громадян в органах влади. Проте шлях, який пройшла наша країна, безумовно, свідчить про те, куди вона рухається. На новому етапі роботи українського парламенту необхідно переглянути характер його призначень. В Україні не повністю реалізований внутрішній потенціал парламентської системи. По-перше, його роль в інтеграції населення та адміністративних верств у загальну мережу правил і звичок, зміцненні суспільства, вирішенні конфліктів між політичними акторами та зміцненні політичних інститутів через мобілізацію людей. Люди, які підтримують нову установу. Для цього треба багато зробити в напрямку політико-культурного виховання суспільства, щоб суспільство з довірою ставилося до представницьких інституцій і визнавало відповідальність за якість влади. Розвиток парламентаризму в Україні передбачає певні етапи:

- на макрорівні – вдосконалення всієї політичної системи, підготовка всіх її інститутів до парламентаризму;

- має завершитися становлення парламенту для його адекватного сприйняття самою системою;
- серйозні зміни мають відбутися в суспільній підсвідомості, політичній і правовій культурі суспільства, коли населення за всіма недоліками парламентаризму усвідомлюватиме необхідність його функціонування в політичній системі як найважливішого каналу впливу на дії влади [57].

На думку дослідниці з питань українського парламентаризму А. Погорелової, в Україні гостро відчувається потреба в якісній владі, тобто в міцній та єдиній владі. Адже поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову – це поділ суто функціональний, професійний. І нав'язані суспільству думки, дискусії щодо того, яка влада важливіша, є не лише продуктивними, а й хибними за своєю сутністю [46].

Вчений Ю. Шемценко слушно зазначив, що рівень розвитку парламентаризму відображає рівень цивілізованості та демократичності суспільства [61, с. 347].

Державні функції в кожній країні здійснюються розгалуженою системою органів. Вищі органи держави – парламент, глава держави і уряд, верховний суд – реалізують основні владні повноваження, а їхня діяльність набуває політичної значущості. Проаналізувавши роботу вищих органів, можна визначити, на яких засадах функціонує державний механізм у цілому. Значну увагу в характеристиці вищих органів держави приділяють парламентам, які розглядають як органи законодавчої влади, а іноді і як такі, що своєю діяльністю формально забезпечують функціонування і саме існування інших вищих органів держави. Відомо, що немало конституцій було прийнято парламентами або за їхньою безпосередньою участю, і саме конституції утворюють правову основу для існування і функціонування всього державного механізму. Звідси можна говорити про установчу роль парламентів щодо інших елементів цього механізму.

Парламенти є загальнонаціональними колегіальними представницькими законодавчими органами державної влади, які повністю або частково

обираються народом (виборчим корпусом) і, на відміну від інших загальнонаціональних колегіальних представницьких органів – так званих уста новчих зборів (конституційних конвентів, асамблей) – діють на постійній основі.

В унітарних державах парламенти формуються на загальнонаціональному рівні, у федераціях – також і на рівні їхніх суб'єктів. В останньому випадку повноваження законодавчих органів двох рівнів розмежовуються на засадах, визначених федеральною конституцією. [54].

Представницька природа парламентів не пов'язується лише з їх виборністю. У багатьох країнах шляхом загальних виборів заміщується пост глави держави – президента. Однак лише парламент звичайно претендує на роль своєрідного «дзеркала суспільства». З цим пов'язана така притаманна всім без винятку парламентам риса, як колегіальність. Колегіальність парламентів визначає особливості порядку прийняття ними різного роду офіційних рішень.

Діяльність парламентів визначає характер і зміст парламентаризму. Парламентаризм – це система взаємодії держави і суспільства, для якої характерними є визнання провідної або особливої і досить істотної ролі у здійсненні державно-владних функцій загальнонаціонального колегіального постійно діючого представницького органу. Парламентаризм не слід пов'язувати з якимись конкретними формами державного правління. Явище парламентаризму в тій чи іншій формі властиве кожній сучасній демократичній країні, воно є історично зумовленим наслідком суспільно-політичного розвитку.

Парламент і парламентаризм – поняття взаємопов'язані і взаємозумовлені, але зовсім не рівнозначні. Парламентаризм не може існувати без парламенту, адже його підвалиною є саме сильний і повновладний парламент. Але парламентаризм є водночас вищою якістю парламенту [54].

Парламентаризм – це визначена в конституції та інших законах і відповідним чином трансформована у практичну площину організація влади в державі і суспільстві, при якій парламент, побудований на демократичних

засадах, володіє юридичним статусом і реальними повноваженнями представницького, законодавчого, контрольного й установчого характеру в бюджетно-фінансовій і зовнішньополітичній сферах і своєю активною діяльністю виступає гарантом захисту інтересів як більшості, так і меншості громадян країни. Отже, парламентаризм є вищою якістю функціонування парламенту в сучасних умовах.

Формальними ознаками парламентаризму, які в тій чи іншій мірі закріпилися в конституціях:

- розмежування законодавчої та виконавчої влади, що означає наявність поїдлу влади та системи стримувань та противаг;
- контроль парламенту за діяльністю уряду – парламент реально впливає на функціонування та формування уряду;
- привілейований статус парламентаріїв та їх незалежність від виборців.

Привілейований статус визначається принципом парламентського ідемнітету та імунітету [46].

Найтипівіше парламентаризм проявляється за парламентських форм правління, у парламентарних республіках та парламентарних монархіях, де уряд формується парламентом і несе перед ним політичну відповідальність. Проте парламентаризм можливий і в президентській республіці, де в наслідок притаманного їй жорсткого розподілу влади парламент має високий ступінь незалежності, як від уряду, так і від держави, і водночас наділений вагомими повноваженнями з контролю та діяльністю (США). Проявляється парламентаризм і в змішаній республіці, передусім це залежить від того, в якій мірі парламент бере участь у формуванні уряду та контролю його діяльності. В умовах абсолютної монархії парламентаризм як такий відсутній [34].

Основні наукові підходи до визначення парламентаризму полягають у різних інтерпретаціях та розумінні поняття «парламентаризм». Нижче розглянуто декілька з найбільш відомих підходів.

Історичний підхід. Цей підхід розглядає парламентаризм як форму уряду, яка виникла у середині XIX століття в Великій Британії. За цим

підходом, парламентаризм - це система уряду, у якій влада зосереджена в парламенті, а виконавча влада відповідає перед парламентом.

Юридичний підхід. Цей підхід визначає парламентаризм як систему державного управління, яка забезпечує взаємодію парламенту, виконавчої влади та судової влади. За цим підходом, парламентаризм - це система взаємодії трьох гілок влади, яка забезпечує контроль та баланс між ними.

Політичний підхід. Цей підхід визначає парламентаризм як систему, яка забезпечує реалізацію демократичних принципів уряду. За цим підходом, парламентаризм – це система, яка дозволяє народу виступати в якості законодавчої влади, контролювати виконавчу владу та забезпечувати захист прав громадян.

Соціологічний підхід. Цей підхід розглядає парламентаризм як систему, яка відображає відносини між політичними, економічними та соціальними силами в суспільстві. За цим підходом, парламентаризм - це система, яка враховує інтереси різних соціальних груп та забезпечує можливість їх представництва в парламенті, що дозволяє збалансувати інтереси та розв'язувати конфлікти між різними соціальними групами.

Компаративний підхід. Цей підхід порівнює різні системи парламентаризму у різних країнах, зокрема, структуру та функції парламенту, процес прийняття рішень, систему політичних партій, взаємодію з іншими гілками влади та соціальними групами. За цим підходом, парламентаризм – це не стільки окрема система, скільки система, яка може приймати різні форми в різних країнах та залежати від конкретних історичних та соціокультурних умов. Наукові підходи до визначення парламентаризму є важливим елементом розвитку парламентської діяльності в Україні. Вони дозволяють розуміти сутність та складність цього явища, а також розвивати ефективні стратегії його вдосконалення. Зокрема, це може бути досягнуто за допомогою використання новітніх технологій, відкритих форм взаємодії з громадськістю та розумінням історичного контексту розвитку парламентаризму в Україні.

1.2 Розвиток парламентаризму як вектору політичної думки

Парламентаризм, як течія політичної думки, відіграє важливу роль у формуванні та розвитку демократичних держав. Його походження сягає давніх часів, а сьогодні парламентські системи урядування поширені практично у всьому світі. Розвиток парламентаризму має велике значення для державотворчих процесів. Парламентаризм має свої коріння у стародавніх цивілізаціях, таких як Давня Греція та Римська імперія, де виникли перші форми демократії та представництва. У середньовічній Європі з'явилися перші парламенти, наприклад, Велика хартія вольностей (1215) та Монтфордський парламент (1265). У новітній історії парламентаризм отримав поширення після Англійської та Французької революцій.

Ще в VI ст. до н. е. в Афінах із складу найбільш заможних груп обирали колегіальний орган – раду чотирьохсот. Представництво встановлювалось від кожної так званої філії (племені), на які ще з часів родового устрою поділялось афінське суспільство. В подальшому установи представницького характеру створювались протягом майже всіх періодів існування давньогрецької демократії. Це ж саме стосується державно-політичної історії Стародавнього Риму. Однак усі ці установи були інститутами рабовласницької держави, а їхній склад та діяльність обмежувались інтересами панівної частини тогочасного суспільства [21].

Термін «парламент» відомий з часів феодалізму. Ним спочатку пізнавалось правосуддя. У Франції в XIII ст. королівська курія була поділена на палати. Одна з них займалася судовими справами і називалася парламентом. Цей парламент, що набув назви паризького, існував і далі як судова установа і тільки за часів революції XVIII ст. зійшов з історичної арени. Проте він ніколи не був ні представницьким, ні законодавчим органом.

За часів феодалізму передісторія парламентаризму знайшла свій вияв у так званих станово-представницьких установах, які спочатку частково, а потім згодом повністю набули виборного характеру. Це не було народне представництво в його прийнятному розумінні. І справа не тільки в тому, що до відповідних органів, як правило, допускалися лише представники вищих

станів, але й у тому, що вони не мали повної влади приймати рішення і не могли стати реальним інструментом народної волі. Подібна картина спостерігалася також протягом певного періоду розвитку буржуазного парламентаризму. Важливим є те, що сам характер представництва, природа і зміст мандата за феодальних часів мали принципово інше обґрунтування, ніж представництво і мандат депутата сучасного парламенту.

Проте, сам факт наявності станових установ свідчить про початкові прояви розвитку представницької демократії та прагнення до визнання права різних верств суспільства на представництво в управлінні державою. Це стало підґрунтям для подальшого розвитку парламентаризму в Європі та інших регіонах світу [17].

Юридичною основою станового представництва був мандат, практично аналогічний цивільно-правовому мандату. Між виборцями і депутатами встановлювались відносини, адекватні тим, що передбачаються знайомим це цивільному праву часів Стародавнього Риму договором доручення. За класичним римським правом, мандат (доручення) – це цивільно-правовий договір, за яким особа (манданс, довіритель) доручає, а інша особа (мандатарій, повірений) бере на себе безоплатно виконання будь-яких дій. У тій чи іншій формі і з певними відмінностями у змісті подібний договір доручення визнаний цивільним правом усіх країн сучасного світу.

Представництво в станових установах часів феодалізму мало характер цивільно-правового представництва за дорученням не тільки за суттю, а й формою. Так, у Франції виборці вручали депутату генеральних штатів (станово-представницької установи) наказ. Депутат видавав розписку, що на певних умовах він погоджується прийняти на себе обов'язки представника. Приймаючи доручення, депутат звичайно присягав суворо виконувати наказ. У разі необхідності він звертався до виборців з пропозицією про надання додаткових повноважень. Після закінчення сесії генеральних штатів депутат був зобов'язаний звітувати виборцям про виконання своїх обов'язків. У разі незадоволення діяльністю депутата виборці могли достроково припинити його повноваження, тобто відкликати депутата. Подібні правила були прийняті

практично в усіх країнах феодальної Європи.

Отже, за своїм характером мандат депутата станово-представницьких установ був імперативним мандатом, тобто депутат репрезентував тільки своїх виборців і мав суворо виконувати їхні доручення, а виборці мали право достроково його відкликати у випадках, коли вважали, що він їхні доручення не виконує.

Представництво за часів феодалізму майже в усіх країнах було виключно становим. Тільки в Англії воно мало як становий, так і територіальний характер. Палата громад була за своєю природою насамперед органом представництва територіальних корпорацій – графств і міст. І в наші дні у парламентській практиці цієї країни зберігаються деякі елементи архаїчних поглядів на природу представництва. Зокрема, депутати палати громад титулюються за назвою тих округів, які вони представляють. Прийнятим є звертання в процесі парламентських дебатів не за прізвиськом депутата, а саме за назвою його виборчого округу. Характерно, що, на відміну від переважної більшості феодальних станово-представницьких установ, англійський парламент діяв на постійній основі [19].

Під час революцій XVII-XVIII ст. і в ході подальшого суспільного розвитку в XIX ст. парламенти почали формуватись як справжні органи народного представництва. Їхні конкретні форми визначалися національно-історичними й політичними умовами відповідних країн. Однак вже в цей період подекуди простежуються певні зміни ролі парламентів у процесі здійснення державної влади, які в подальшому набули характеру загальної тенденції [9].

Зміщення акцентів у взаємовідносинах вищих органів на користь посилення ролі уряду і зміцнення його повноважень за рахунок парламенту звичайно пояснювалось і пояснюється необхідністю забезпечити більш оперативне і професійне управління державними справами. На думку багатьох зарубіжних політологів і державознавців, таке зміщення є об'єктивним наслідком сучасного розвитку країн, всебічним потребам якого найбільшою мірою відповідає динамізм і зваженість у діяльності органів виконавчої влади.

Теоретико-історичні засади формування та розвитку парламентаризму в Україні пов'язані з історичними подіями та процесами, які відбувалися в різні періоди української історії. За своєю суттю парламентаризм є політичною системою, в основі якої лежить ідея представницької влади.

Перші згадки про утворення парламенту на території України зустрічаються ще в Київській Русі – у 1187 році було скликано Ізюмську раду, на якій зібралися представники різних верств населення з метою прийняття важливих рішень. Проте, спочатку парламентська система української держави розвивалась відносно повільно [9].

На початку ХІХ століття українська інтелігенція почала активно пропагувати ідею формування національного парламенту. Одним з перших практичних кроків в цьому напрямку стало створення у 1848 році Галицького Сейму, який включав представників різних верств населення та мав вплив на ухвалення законів і прийняття рішень щодо розвитку регіону.

У кінці ХІХ – на початку ХХ століття українське суспільство активно боролось за свої права та свободи, зокрема, за створення національного парламенту. Так, у 1904 році в Києві було утворено Український державний союз з метою боротьби за національні права і створення національного парламенту. Однак, ці зусилля були придушені російською владою.

Після Першої світової війни і розпаду Російської імперії на території України виникла багато національних державних утворень, які визнавали необхідність створення парламенту як законодавчого органу.

У листопаді 1917 року у Києві відбувся перший Всеукраїнський конгрес народних депутатів, на якому було прийнято рішення про створення Верховної Ради Української Народної Республіки (УНР). Верховна Рада УНР була першим українським парламентом, який створив фундамент для подальшого розвитку парламентаризму в Україні. У січні 1918 року Верховна Рада УНР ухвалила Конституцію УНР, в якій закріплено право на свободу слова, друку, зібрань, а також визнано недоторканність особистого життя та майна громадян.

Протягом 1918-1920 років на території України діяли різні форми

парламентських установ, зокрема, Гетьманська рада, Директорія та Центральна Рада. У 1922 році Українська Радянська Соціалістична Республіка увійшла до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), де установилася комуністична влада та ідеологія.

Проте, після краху комуністичного режиму та відновлення незалежності України в 1991 році, було відновлено діяльність Верховної Ради, як законодавчого органу держави. Відтоді парламентаризм української держави зазнав ряду перетворень та змін, проте ідея представницької демократії залишається однією з основних засад української системи влади. В Україні існує двопалатна система парламенту, що складається з Верховної Ради та Сенату.

Одним з важливих етапів у формуванні парламентаризму в Україні було прийняття Конституції України 1996 року, яка забезпечує здійснення законодавчої влади від імені народу. Конституція передбачає, що Верховна Рада складається з 450 депутатів, які обираються народом на п'ять років. Важливою роллю Верховної Ради є прийняття законів, які регулюють різні аспекти життя держави та її громадян [14, с.232].

Незважаючи на досягнення в галузі парламентаризму в Україні, існують також проблеми та виклики, які необхідно вирішувати. Однією з таких проблем є недостатня ефективність роботи парламенту та його низька довіра громадськості. Також існують проблеми з реалізацією законодавства, зокрема, недостатня контрольна функція парламенту.

Ще однією важливою засадою розвитку парламентаризму в Україні є взаємодія парламенту зі змінюваними урядами. Це означає, що парламент повинен мати змогу контролювати роботу уряду і змушувати його діяти в інтересах народу. У той же час, уряд повинен мати підтримку у парламенті, щоб здійснювати свою політику. Така взаємодія між парламентом та урядом забезпечує збалансованість влади і дозволяє ефективно вирішувати проблеми держави.

Також важливим фактором розвитку парламентаризму в Україні є дотримання прав і свобод громадян, що закріплені в Конституції. Парламент

повинен бути гарантом захисту прав громадян і створювати умови для розвитку демократії в державі [15, с.571].

Усі ці засади формування та розвитку парламентаризму в Україні допомагають забезпечити ефективну роботу парламенту, зміцнити демократію в державі та забезпечити захист прав і свобод громадян.

Ще один важливий чинник розвитку парламентаризму є взаємодія з міжнародними організаціями та співпраця з іншими країнами. Україна має певний досвід у співпраці з Європейським Союзом та іншими країнами в рамках різних проектів та програм. Така співпраця може сприяти впровадженню міжнародних стандартів у сфері демократії та прав людини, а також підвищенню ефективності роботи парламенту.

Отже, теоретико-історичні засади формування та розвитку парламентаризму в Україні включають в себе такі елементи, як народний суверенітет, розділення влади, взаємодія парламенту з урядом, дотримання прав і свобод громадян, відповідальність перед народом, співпрацю з міжнародними організаціями та іншими країнами. Розвиток парламентаризму в Україні має велике значення для зміцнення демократії в державі та забезпечення стабільності і процвітання.

1.3 Демократичні традиції вітчизняних державотворчих процесів

Парламенти відіграють визначну роль у системі державного управління. Саме вони забезпечують і гарантують демократичний устрій. Парламенти мають різний вплив на дії виконавчої і судової влад, а отже і на суспільно-політичне життя країни. Це обумовлено положеннями конституції держави, а саме, тими повноваженнями, які надані парламенту у системі державного управління. Щоб виконувати такі важливі функції, сам парламент повинен бути дієздатним і раціонально організованим, а саме:

- бути налаштованим до ефективного функціонування, уникнення внутрішніх конфліктів і чіткого дотримання власного регламенту;
- володіти всебічною інформацією про стан справ у державі на тому ж рівні, що й виконавча влада, яка має у своєму розпорядженні величезну

інфраструктуру;

- мати допоміжні структури, які б забезпечували постійні комітети та парламентарів аналітичними матеріалами з різних проблем державного будівництва, політики, економіки, культури, освіти, науки, охорони здоров'я і нових технологій [42, с. 30].

Історія Української держави починається з Русі (IX ст. н. е.). Держава, яка проіснувала близько 350 років, була типовою феодальною монархією з областями (волосами) під владою окремих князів, які були васалами великого князя, глави уряду та воєначальника. У росії не було національного представницького органу. Проте влада великого князя певною мірою перебувала під контролем намісника Київського народного віча. Новгородські вічеві землі мали велике значення в розвитку російських представницьких установ. Ще за часів Ярослава Мудрого Новгород отримав особливе право на створення справжньої Новгородської республіки і був визнаний спадкоємцем Ярослава. Поступово в Новгороді склалася політична система з поділом влади і розвиненою судовою системою. Народ обирав панів-ради, князів, архієпископів і урядників. Дворянська рада була законодавчим органом [62, с. 50].

Слід звернути особливу увагу на особливості розвитку державного устрою української землі в період литовського панування. На чолі Литовсько-Руської держави стояв великий князь, який представляв законодавчу, виконавчу та судову владу. З середини XV століття влада перебуває у великих князів. У 1492 році Пани-Рада видала спеціальну постанову, за якою влада Великого князя була обмежена, а на початку XVI століття Пани-Рада стала органом співвлади. Без неї Великий князь не міг видавати закони, вести дипломатичні переговори, організовувати військові походи. У 1507 р. Пани-Рада перетворилася на Сойм, що був двопалатний і складався з двох кіл: лицарського, по два шляхетні депутати з повіту (Нижня Палата) та Пани-Ради (Верхня Палата). Таким чином, влада у державі від абсолютної переходила у конституційну. Великий князь обирався виключно Сеймом, що мав право скликати ополчення, оголошувати війни і встановлювати нові податки.

Після Люблінської унії суспільне життя в Україні почало докорінно змінюватися. Сейм був парламентом Речі Посполитої. Він мав дві палати – Сенат і Посольська ізба і збирався раз на два роки на шість тижнів. Членами Сенату були вищі посадові особи держави та вище духовенство. Члени Посольської ізби обиралися на сеймиках із шляхетного стану. Аналіз діяльності віч, Боярської ради, Пани-Ради, Сойму та Сейму дає підстави стверджувати, що вони стали базою для розвитку і закріплення традицій парламентаризму в Україні. Таке твердження є закономірним і в порівняльному аспекті з європейськими країнами, тому що і в країнах Європи часів X-XIV століття ми спостерігаємо схожі подібні до парламентських інституції, які пізніше перетворилися у парламентські представницькі органи [36, с. 127].

Другим етапом розвитку української державності були Козацька республіка (1648-1667 роки) і Гетьманщина у складі Російської імперії до скасування посади гетьмана у 1764 році, коли Кирило Розумовський зрікся влади під тиском Катерини II. Козацька республіка була створена на базі Запорозької Січі, в якій вищим органом влади була Січова Рада (Коло). Верховну владу в Гетьманщині мала Генеральна Рада, яка була вищою станово-представницькою установою. Вона не мала ніяких ознак парламенту. Це був швидше орган панівної козацької верстви. Козацька старшина відігравала провідну роль на всіх етапах її роботи. Згодом основну роль у Гетьманщині почала відігравати Старшинська Рада, до якої залучалася полкова старшина, сотники, представники військового товариства і міської адміністрації, а також вище духовенство.

Старшинська Рада була колективним органом управління Гетьманщиною, могла приймати законодавчі акти за відсутності гетьмана і була верховною судовою інстанцією, тобто мала деякі ознаки парламентського правління.

Впорядкування державного життя України і регламентація діяльності вищих органів влади вписані Конституцією Пилипа Орлика 1710 року, що враховувала досвід Козацької республіки тогочасні ідеї побудови

демократичної держави. За Конституцією Пилипа Орлика на чолі держави мав стояти гетьман, підконтрольний Генеральній Раді, до якої входить генеральна старшина, полковники і військові депутати. Представницька влада мала репрезентуватися Соймом. До нього входила полкова і сотенна старшина, представники запорізького війська. Сойм мав збиратися тричі на рік. З відання гетьмана були вилучені фінансові питання та питання перегляду прав на володіння маєтностями. Проте він не втратив законодавчі функції і мав право видавати універсали [39, с. 172].

На початку XX сторіччя в суспільно-політичній думці України починає перемагати національно-державницький напрям. Основоположник ідеї національної самостійної України М.Міхновський у 1905 році розробив проект основного закону Спільки народу Українського, що впроваджував принцип розподілу влад. За цим документом, законодавча влада належала двопалатному парламенту із Ради Представників та Сенату. Депутати Ради Представників обиралися б від виборчих округів, а депутати Сенату – від кожної землі. Постанови палат ухвалювалися б більшістю голосів, а члени палат не могли поєднувати роботу в уряді [62, с. 164].

Револьюційні змагання в Україні після Лютневої революції 1917 року еволюціонували в спробу відродження української державності. Після оголошення Конгресом прагнення до автономії України, було створено перший представницький орган того часу. Центральна Рада прийняла закон, який встановлював «виключне право Української Центральної Ради видавати закони для УНР». Четвертий Універсал оголосив Україну парламентською республікою, унітарною державою з демократичним режимом. Українська Центральна Рада отримала законодавчі функції. Законодавчі ініціативи належали членам Малої Ради та Генеральному Секретаріату. Законопроекти вносилися до Малої Ради, розглядалися комісією Малої Ради і обговорювалися на її зборах. Для прийняття законопроекту потрібний кворум, що становив 2/3 від загальної кількості членів Малої Ради. Законопроект приймався більшістю голосів присутніх на зборах [39, с. 200].

Ідеї парламентаризму в Україні не відкидалися ні в епоху Гетьманату, ні

під час Директорії УНР. Наприклад, гетьман Павло Скоропадський ухвалив 29 квітня 1918 року «Закон про тимчасовий державний устрій України» як тимчасову Конституцію, що мало чинити силу «до обрання Сойму і відкриття його діяльності». У період Директорії УНР роль тимчасової конституції виконували закони «Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР» і «Про Державну Народну Раду УНР».

Незважаючи на початкові успіхи, прихід більшовиків до влади загальмував процеси становлення і формування парламентської республіки. Більшовики оголосили безкомпромісну боротьбу «парламентським забобонам». У радянський період єдиним законодавчим органом УРСР за Конституцією 1937 року визнавалася Верховна Рада. Її сесії скликалися Президією Верховної Ради УРСР два рази на рік. До структури Верховної Ради входили Рада Старійшин Верховної Ради УРСР, Президія Верховної Ради УРСР у складі Голови, Першого заступника, заступника, секретаря і 19 членів Президії, Партійна група Верховної Ради УРСР, Слідчі та ревізійні комісії, Постійні комісії Верховної Ради УРСР – мандатна, бюджетна, законодавчих передбачень. Верховна Рада УРСР довгий час працювала без Регламенту. Лише у 1980 році його було прийнято. Відповідно до цього Регламенту, Президія Верховної Ради скликала сесії двічі на рік, надсилаючи депутатам запрошення одночасно з переліком питань, що вносились до розгляду [62, с. 216].

Отже, Верховні Ради в радянські часи фактично мали деякі ознаки парламентів, але не відповідали суттю цьому статусу. Вони функціонували неавтономно і були частиною ієрархічної системи рад на різних рівнях. Верховні Ради радянського періоду не мали постійної активності, але виступали як формальні органи, які затверджували закони та оприлюднювали рішення партійно-адміністративних органів. До Верховної Ради обиралися «кращі представники» на основі одного кандидата без альтернативи, при повному контролі партійних структур. Проте виборча ситуація змінилася в 1990 році, коли вибори проводилися на альтернативній основі, тобто кандидати висувалися трудовими колективами, а Комуністична партія, хоч і

висувала своїх кандидатів, робила це на загальних підставах. Згідно з законом, депутати мали право працювати на своїх посадах і одночасно виконувати свої обов'язки депутата, що стало постійною практикою.

У результаті, ми можемо сказати, що в Україні існує довга історія державності, яка супроводжується розвитком та перетворенням парламентаризму у різних його проявах і формах. Цей процес відзначається поступовим поліпшенням органу парламенту як у структурному, так і у функціональному аспектах.

Парламентаризм, який займає особливе місце в демократичній правовій державі й базується на принципі поділу влади, є однією з визнаних цінностей у сучасній системі публічної влади на нинішньому етапі. У кожній конкретній державі парламентаризм демонструє специфіку соціально-історичного розвитку суспільства, практику національно-державного будівництва, досвід правової та політичної культури. Він являє собою систему організації й функціонування влади, як на державному рівні, так і на регіональному.

Сучасний соціум стрімко змінюється. Зміни людської спільноти відбуваються в усіх сферах діяльності (економічній, політичній, культурній, соціальній). Ідеологічні конструкції, які діяли раніше, руйнуються чи перетворюються. У таких умовах відбувається трансформація й у сфері парламентської діяльності, а головне – парламенту - законодавчого органу, що є чи не обов'язковим атрибутом держави, беручи до уваги те, що більшість демократій у світі прийняли певну форму парламентських інститутів.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

(кінець ХХ – початок ХХІ століття)

2.1 Парламентський конституційний процес кінця ХХ століття в Україні

Кінцем ХХ-го століття відбувався парламентський конституційний процес, що охоплював реформи та зміни в конституційних структурах країн. Цей процес відбувався в різних країнах світу і мав на меті перегляд та модернізацію політичних систем з акцентом на ролі та функції парламентів.

У цей період багато країн внесли поправки до своїх конституцій або прийняли нові конституції, які створювали або посилювали парламентські структури та зміцнювали демократичні процеси. Ці реформи здебільшого зосереджувалися на посиленні ролі парламентів, визначенні прав та обов'язків законодавчих органів, розширенні політичної участі та забезпеченні більш ефективного представництва громадян.

Парламентський конституційний процес включав такі аспекти, як:

1) Розширення повноважень парламентів: зміцнення законодавчих органів шляхом розширення їх законодавчих функцій, контролю над виконавчою владою та бюджетним процесом, а також посилення ролі парламентських комітетів і комісій.

2) Забезпечення більш ефективного представництва: реформи системи виборів, зокрема введення пропорційної системи, збільшення кількості представників у парламенті, створення спеціальних квот для представників меншин та інших груп, що не мають достатнього представництва.

3) Розширення прав громадян: визнання та гарантування конституційних прав та свобод, зокрема свободи слова, права на об'єднання та мирні зібрання, права на інформацію, рівних можливостей та інші.

4) Зміцнення контролю та балансу влади: встановлення механізмів контролю парламенту над виконавчою владою, забезпечення незалежності

судів, визначення ролі конституційних судів та інших органів контролю.

Новий конституційний процес тісно пов'язаний з відродженням української державності. Створення Конституції розпочалося з ухвалення Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року. Після розпаду СРСР та прийняття Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року, процеси національної законотворчості стали активнішими. Всеукраїнський референдум підтвердив підтримку проголошення незалежності України, а більшість країн світу визнала Україну як суверенну державу. Таким чином, виникла необхідність підготовки Основного закону [53].

Незалежна Україна постала 24 серпня 1991 року, коли Верховна Рада УРСР 12-го скликання одностайно проголосувала за «Акт проголошення незалежності України». З цієї дати починається відлік власне парламентського правління в новоствореній державі та процес становлення парламентського інституту в Україні. До 1996 року Верховна Рада України працювала згідно з Конституцією 1978 року, до якої періодично вносилися зміни, щоб відобразити зміни політичного та суспільного характеру, що відбувалися на той час в Україні. 28 червня 1996 року Верховна Рада в результаті напружених дебатів схвалила нову Конституцію України, яка визначила місце парламенту в державному управлінні і його повноваження. Здобуття Україною незалежності було черговим кроком у процесі розвитку інституту вітчизняного парламентаризму, що знаменувався багатьма важливими змінами у структурному і функціональному аспекті вдосконалення законодавчого органу [62, с. 175].

Варто відмітити перевагу парламенту як органу, який більш повно, надійно та всебічно представляє народ і виражає його волю, полягає також у складі цього інституту. На відміну від Президента України, який є одноосібним органом, Верховна Рада України – колегіальний орган. Безперечно, що, будучи своєю рідною широкою колегією, парламент більш вільний від суб'єктивних помилок, ніж одна людина. «Значення парламенту в сучасному світі – грандіозне. Він є виразником інтересів різних політичних

сил, ареною пошуків компромісів», – пише В. Чиркін [25, с. 235].

Одним з найважливіших механізмів забезпечення парламентаризму є Конституція України, яка визначає роль та повноваження Верховної Ради України. Ст. 75 Конституції України закріплює, що Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні. Конституційний склад Верховної Ради – 450 депутатів, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування [1]. Конституція України визначає основні моменти організації роботи Верховної Ради України, підкреслюючи, що «порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та законом «Про Регламент Верховної Ради України» [11]. Умовою для повноваження Верховної Ради є обрання не менш як двох третин її конституційного складу. Новообрана Верховна Рада повинна провести своє перше засідання не пізніше ніж через 30 днів після офіційного оголошення результатів виборів. Конституція визначає, коли починаються регулярні сесії (перший вівторок лютого і вересня) і позачергові сесії (які скликаються Головою Верховної Ради за вимогою не менше третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України або за вимогою Президента України). Також конституція встановлює, що закриті засідання можуть проводитись за рішенням більшості народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України. Конституція також визначає права і обов'язки депутатів Верховної Ради, Голови Верховної Ради, а також встановлює порядок організації комітетів, спеціальних і слідчих комісій, процедуру законодавчої роботи, порядок ухвалення бюджету та механізм контролю за використанням коштів Державного бюджету. Регламент є одним з ключових документів, що регулюють роботу Верховної Ради. Згідно з вимогами статті 82 Конституції України, регламент повинен мати статус закону. Прийняття Регламенту як закону надає йому значного впливу, але зменшує автономію парламенту. Очевидно, норми закону «Про регламент Верховної Ради України» не повинні бути занадто докладними. Згідно з Л. Кривенко, повна характеристика парламентаризму може бути досягнута тільки за умови врахування структури і організації, компетенції та основних

напрямок діяльності представницьких органів. Аналіз цих питань дозволяє отримати об'єктивне уявлення про реалізацію принципів народного представництва і відповідність їх політичним потребам сьогодення. Тільки шляхом аналізу загальних закономірностей структури та визначення основних функцій парламентів, а також врахування конкретних особливостей, притаманних окремим країнам, можна з'ясувати реальну роль представницьких органів у виконанні державної влади та їхнє місце в державному механізмі [34, с. 62].

За думкою В. Погорілко, серед складних та важливих питань, які стосуються сучасного парламенту, знаходяться кількісний склад та структура цього органу. В багатьох країнах, включаючи Україну, ці питання викликають дискусії. Часто ці дискусії обмежуються лише конкретними пропозиціями щодо збільшення або зменшення кількості парламентаріїв, залишаючи осторонь теоретичну базу та наукові аргументи [62, с. 200].

Серед відомих теорії та практики пояснень щодо визначення чисельного складу парламенту виявляється залежність від кількості населення країни. Конституційний склад парламенту повинен забезпечувати представництво і відображення інтересів та волі різних верств населення. Ця проблема має велике значення і складність, і вимагає всебічного та глибокого осмислення. Це пов'язано з проведенням творчих досліджень, наукових дискусій на конференціях, інших науково-практичних заходах, а також широким обговоренням у громадськості. Оглядаючи структуру Верховної Ради України, можна виокремити основні органи та підрозділи, такі як комітети, фракції, апарат, адміністративна служба, дослідницька служба, контрольна служба та інститут омбудсмена [19, с. 25].

У Верховній Раді формується політична коаліція, яка складається з більшості депутатів, представлених у конституційному складі парламенту. Формування цієї коаліції відбувається протягом місяця після відкриття першого засідання Верховної Ради України або протягом місяця після припинення діяльності депутатських фракцій у Верховній Раді.

Важлива роль у виконанні повноважень Верховної Ради України

належить їй комітетам. Ці комітети створюються з метою проведення законодавчої роботи, підготовки та попереднього розгляду питань, що належать до компетенції парламенту, а також виконання функцій контролю [9].

У межах своїх повноважень Верховна Рада має можливість створювати тимчасові спеціальні комісії, які відповідають за підготовку та попередній розгляд питань. Якщо йдеться про розслідування питань, що мають суспільний інтерес, Верховна Рада може утворювати тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосує не менше однієї третини від конституційного складу Верховної Ради України.

Окремим елементом структури Верховної Ради є інститут омбудсмена, який відомий як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Згідно зі статтею 101 Конституції України, цей інститут виконує парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина [1].

Таким чином, можна зазначити, що у Верховної Ради України, яка виступає єдиним законодавчим органом у країні, є широкий спектр функцій у різних сферах державного управління. Проте, основною з них є законодавча функція. Отже, деталізація та конкретизація питань та проблем, пов'язаних з законодавчою процедурою, є необхідними, щоб запобігти порушенням під час ухвалення законодавчих актів та досягнення ефективного та нескорумпованого прийняття законопроектів.

Опираючись на думку В. Легіневича можна сказати, що Україна мала 5 етапів до визначення еволюції партійної системи в Україні в контексті владно-партійної взаємодії, що вирізняються виокремленням та обґрунтуванням шести етапів розвитку політичних партій в суспільно-політичних трансформацій українського суспільства, зокрема:

1 етап (1990-1998 рр.) – руйнація однопартійної системи з партією-гегемоном, що узурпувала всю державну владу в країні; формування реальної багатопартійності та плюралізму ідеологій в умовах фактичного домінування бюрократичного апарату державної влади у взаємодії з новоствореними

слабкими партіями;

2 етап (1998 – кінець 2004 рр.) – гіпертрофоване розростання кількості зареєстрованих партій з одночасним формуванням в надрах державного апарату так званої партії влади, що претендує на домінуючу роль у владно-партійній взаємодії, де-факто підміняючи партію як інститут громадянського суспільства партією як маніпулятивним інструментом державно-владної управлінської еліти;

3 етап (кінець 2004 - 2010 рр.) – висока активність партій в процесах державного управління, формування квазі двопартійної системи, у владно-партійній взаємодії якої одна партія представляє собою партію влади, а друга – майже рівнозначну їй за силою політичну опозицію;

4 етап (2010 - 2013 рр.) – спроба узурпації домінуючої ролі у владно-партійній взаємодії Партією Регіонів як партії влади в системі публічного управління, поширення впливу цієї партії на всі органи державної влади, охоплення всіх етапів державного управління та місцевого самоврядування;

5 етап (2014 - кінець 2018 рр.) характеризується надзвичайно інтенсивними змінами в партійному середовищі, зумовленими перемогою Революції Гідності, оновленням влади на центральному та місцевому рівнях та руйнацією партійного диктату у владно-партійній взаємодії, набуттям рис системи поміркованого плюралізму;

6 етап (кінець 2018 р. - даний час) – нова «електоральна революція», інноваційність у політичних технологіях, зміна ролі правлячої політичної партії через формування монобільшості у Верховній Раді України та відсутності необхідності домовлятися з іншими партіями про створення коаліції, біфуркаційний період владно-партійної взаємодії [38, с. 220].

Діяльність політичних партій стає визначальним чинником функціонування як нормативної, так і виконавчої складових державної влади. Парламентські партії, встановлюючи політичну стратегію розвитку держави та розробляючи відповідну законодавчу базу, забезпечують виконання функцій нормотворчої складової. Вони також впливають на формування та функціонування виконавчої влади, контролюючи її діяльність за допомогою

відповідних парламентських механізмів. Політичні партії виступають інструментом реалізації влади та забезпечують функціонування виконавчої складової [13].

Політичні партії відіграють значну роль у політичній системі країни та в повсякденному житті громадян України. Вони впливають на процеси саморегуляції громадянського суспільства і забезпечують зворотний зв'язок між суспільством і державою, що має значний вплив на діяльність державних органів, економіку, соціальні процеси та міжнародні відносини.

Вчені, такі як Г. Зеленько, М. Розумний і І. Павленко, досліджували особливості інституціоналізації політичних партій в Україні з 2013 по 2018 роки. У цей період в Україні також відбулися значні зміни, які вплинули на розвиток партійної системи та чинне законодавство. Така ситуація створила потребу в проведенні нових наукових досліджень, спрямованих на аналіз питань державного регулювання діяльності політичних партій в Україні [43].

Протягом років незалежності в Україні законодавство, що стосується діяльності політичних партій, пройшло кілька значних етапів. Початковий етап (1992-1995 рр.) пов'язаний з прийняттям 16 червня 1992 року Закону України «Про об'єднання громадян», де вперше визначалося поняття «політична партія» як об'єднання громадян, що підтримують загальнонаціональну програму суспільного розвитку та мають головною метою участь у формуванні державної політики, органів влади, місцевого та регіонального самоврядування та представництво в їх складі [4].

У наступному періоді (процесу законодавчої інституціоналізації політичних партій, 1996–2004 рр.) були прийняті Конституція України (1996 р.) [104] і, пізніше, Закон України «Про політичні партії в Україні» (2001 р.) [6].

Подальший етап розвитку системи державного регулювання діяльності політичних партій (злиття партійних та державних інститутів, 2004 - 2013 рр.) розпочався з внесення змін до Конституції України, прийнятих 8 грудня 2004 року. Ці зміни встановили правову основу для визначення статусу «коаліції депутатських фракцій», порядку її формування та участі в утворенні

уряду.

Згідно з цими змінами, результати виборів і політичні узгодження визначали склад коаліції депутатських фракцій, в яку входила більшість народних депутатів України з конституційного складу Верховної Ради України. Крім того, згідно зі змінами, коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України подавала пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України та складу Кабінету Міністрів України [5].

Проте, рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року було анульовано попередні зміни до Конституції України, що призвело до обмеження можливостей політичних партій впливати на роботу Верховної Ради. Незважаючи на офіційне скорочення участі партій у формуванні уряду, протягом 2010-2013 років більшість уряду складали представники однієї політичної партії – Партії регіонів. Наступний етап взаємовідносин між державою та політичними партіями (наближення до європейських стандартів, з 2014 року до сьогодні) розпочався після Революції гідності. Його характеризувало повернення до Конституції 2004 року та відновлення впливу політичних партій на формування вищих органів влади, зокрема уряду. Згідно зі відновленою Конституцією України, партії брали участь у формуванні коаліції у Верховній Раді VII та VIII скликань, а також двох складів коаліційних урядів [8].

У період з 2014 по 2019 роки також відбулися інші зміни в правовій основі діяльності політичних партій. Зокрема, були внесені поправки до Закону України «Про політичні партії в Україні» [6], а також було прийнято Виборчий кодекс України, з метою:

- Заборони втручання органів державної влади та місцевого самоврядування або їх посадових осіб у створення та внутрішню діяльність політичних партій та їх структурних підрозділів.
- Заборони діяльності партій комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) спрямування.
- Впровадження прямого державного фінансування діяльності

політичних партій шляхом бюджетного фінансування статутної діяльності партій на підставі результатів виборів, зокрема підтримки політичних партій, які не мають парламентського представництва, та компенсації витрат на виборчу кампанію політичним партіям, які пройшли виборчий бар'єр, у визначеному законом розмірі.

- Забезпечення прозорості поточного фінансування партій, зокрема через регулярне подання звітів, оприлюднення звітів політичних партій тощо.

Особливу увагу слід приділити нормі щодо державного фінансування статутної діяльності політичних партій. Згідно з ухваленими змінами, статутна діяльність політичних партій, яка не пов'язана з їх участю у виборах народних депутатів України, виборах Президента України та місцевих виборах, фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України, а також відшкодовуються витрати політичних партій, пов'язані з фінансуванням їх передвиборчої агітації під час звичайних та позачергових виборів народних депутатів України [6].

Важливим механізмом забезпечення парламентаризму є принцип розділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Цей принцип гарантує незалежність та рівність гілок влади, а також запобігає концентрації влади в одних руках.

Україна має свої особливості у механізмах забезпечення парламентаризму. Наприклад, український парламент – Верховна Рада - складається з однієї палати, що відрізняється від парламентських систем Великобританії та США.

В Україні існує механізм парламентського контролю за діяльністю виконавчої влади. Для цього національний парламент має право на проведення парламентських слухань, запитів, комітетських розслідувань, а також на звернення до виконавчої влади з різними вимогами. Це дозволяє забезпечити громадський контроль за діяльністю влади та збільшити її відповідальність перед громадянами.

Однак, на жаль, в Україні все ще існують деякі проблеми з реалізацією парламентаризму. Наприклад, забезпечення партійної дисципліни в

парламенті часто веде до того, що депутати голосують не згідно зі своїм переконанням, а залежно від волі своєї партії. Також, деякі політичні сили намагаються впливати на роботу парламенту через неконституційні методи, наприклад, шляхом блокування засідань або тиску на окремих депутатів.

Отже, механізми забезпечення парламентаризму в Україні наявні, але їх реалізація залежить від багатьох факторів, таких як рівень демократії в суспільстві, якість законодавства та виконання законів, рівень політичної культури та ін.

Також можна зазначити, що в Україні існує система парламентських комітетів, які забезпечують підготовку законопроектів та їх розгляд у парламенті. Кожен комітет має свою сферу компетенції та складається з депутатів різних фракцій [14, с. 221]. Процедура парламентських слухань, яка є механізмом залучення громадськості до законодавчого процесу, під час якої депутати залучають експертів, громадських активістів та інших зацікавлених осіб для обговорення питань, які стосуються законодавства.

Крім того, в Україні існує інститут петицій, який дозволяє громадянам звернутися до парламенту з проханням про внесення змін до законодавства або вирішення питань, які стосуються їх прав та інтересів.

Загалом, механізми забезпечення парламентаризму в Україні є досить розвиненими, але потребують подальшого вдосконалення та впровадження нових інструментів у відповідності з міжнародними стандартами.

2.2 Організаційні засади взаємодії парламенту та уряду періоду незалежності

Взаємодія парламенту і уряду є ключовим аспектом демократичного управління в багатьох країнах світу. Ця взаємодія базується на співробітництві та розділі владних повноважень між обома інституціями з метою забезпечення ефективного функціонування держави.

Організаційні засади взаємодії парламенту і уряду визначаються конституційними нормами, законами та внутрішніми правилами кожної країни. Однак, існують загальні принципи, які характеризують цю взаємодію.

Парламент відіграє роль законодавчого органу, представляючи інтереси громадян і здійснюючи контроль за діяльністю уряду. Уряд, у свою чергу, виконує функції виконавчої влади і забезпечує виконання законів та реалізацію політичних програм.

Одним з основних принципів взаємодії є принцип взаємної залежності. Парламент і уряд взаємодіють між собою, враховуючи взаємну залежність своїх функцій і повноважень. Парламент приймає закони, затверджує бюджет та здійснює нагляд за діяльністю уряду. Уряд, у свою чергу, виконує закони і звітує перед парламентом про свою роботу.

Ще одним принципом є принцип колегіальності. Уряд формується з колегії міністрів, яка складається з представників різних відомств та міністерств. Це дозволяє забезпечити колективне прийняття рішень і обговорення питань, що стосуються різних сфер державного управління. Парламент також може мати комітети та робочі групи, які займаються специфічними питаннями і підготовкою законопроектів.

Організаційні засади взаємодії парламенту і уряду регулюються конституційними документами та законодавством кожної країни окремо. Ці засади відображають принципи демократичного управління, забезпечують ефективну роботу державних інституцій та сприяють розвитку суспільства.

У парламентсько-президентській республіці формування органів державної влади та виконання ними владних повноважень відбувається за встановленою схемою. Громадяни вільно обирають депутатів до парламенту від політичних партій через вибори, а так само обирають президента (хоча в окремих країнах главу держави обирає парламент). Партії, що отримали найбільшу підтримку виборців, створюють свої фракції в парламенті, що складають парламентську більшість. За домовленістю з фракціями, що входять до парламентської більшості, формується партійний або коаліційний уряд. Парламентська більшість і уряд мають важливу роль у владі, отримуючи певні повноваження від парламенту (наприклад, парламент має право затверджувати кандидатуру керівника уряду шляхом узгодження з парламентською більшістю, яку пропонує президент). Парламент також

затверджує склад уряду, за діяльність якого він несе повну відповідальність. Уряд також має право призначати керівників інших центральних органів виконавчої влади, створюючи вертикаль владних повноважень. Президент, який був обраний всеукраїнським голосуванням, гарантує конституційні права та свободи громадян, а також суверенітет і територіальну цілісність держави. Згідно з конституцією, президент має певний обсяг повноважень для виконання своїх функцій, хоча цей обсяг може варіюватись [13, с. 430].

У новій політичній моделі практично кожний орган влади стикається з проблемою невідповідності трьох основних функціональних аспектів: механізмів легітимізації (включаючи вибори, призначення та висловлення довіри), механізмів управління (що охоплює процеси прийняття рішень, наявність ресурсів та контроль за їх виконанням) та механізмів відповідальності (включаючи нормативну базу, звітність та припинення повноважень). Проте найбільша проблема реформи полягає в тому, що діючі правові норми не передбачають інших юридичних шляхів для виходу з цієї ситуації, в якій опинилися ключові учасники політичного процесу в Україні, окрім внесення нових змін до Конституції. Поточна версія Основного Закону відкрила можливості для силового переміщення повноважень, але не надала шансу для їх правового розмежування.

Новою характеристикою владного трикутника в нових умовах є значний вплив парламенту на роботу уряду. Основними механізмами їх взаємодії є пряма участь Верховної Ради у формуванні Кабінету Міністрів та визначенні його діяльності, здійснення парламентського контролю та участь Кабінету Міністрів у роботі законодавчого органу за допомогою різних конституційних і регламентних процедур (наприклад, право на законодавчу ініціативу та розробку проекту Державного бюджету) [21].

Дослідники наголошують, що при переході до певної системи влади, де «роль будь-якого політичного суб'єкта у прийнятті політичних рішень зміцнюється», необхідно спиратися, насамперед, на позитивну програму зростання першого суб'єкта, а не на негативні обмеження повноважень інших [33]. Отже, підвищення ролі парламенту має базуватися на зміцненні

організованості, відповідальності та консолідації самого парламенту, а не на обмеженні повноважень Президента. Зрозуміло, що це залежить від розвитку партійної системи суспільства та наявності чітко структурованої партійної системи в парламенті зі стабільною більшістю. Таким чином, знижується ймовірність позапартійної президентури. Проте, це передбачає формування справді парламентських партій з високим рівнем парламентської культури та розумінням необхідності укладання компромісів та формування коаліцій [30].

Важливим напрямом діяльності парламентів є їхня участь у формуванні уряду і судової влади. У країнах із парламентською і змішаною формами державного правління існує два способи формування уряду:

1) парламент формує його з партії парламентської більшості або коаліції партій (Великобританія);

2) глава держави призначає прем'єр-міністра за згодою парламенту і на пропозицію останнього – інших членів уряду (Італія, Франція, Греція) [34].

Позапарламентський спосіб формування уряду застосовується у всіх президентських республіках. Парламент тут не бере безпосередньої участі в процесі формування уряду або його роль щодо цього обмежена. Прикладом можуть бути США, де президент призначає членів уряду за порадою і згодою сенату [34].

Процедура висловлення недовіри уряду має різні напрямки. У Великій Британії вотум недовіри (осуду) уряду висуває опозиція. Якщо Палата громад проголосує за вотум недовіри, уряд повинен піти у відставку або звернутися до монарха з проханням розпустити парламент. Уряд може оголосити власний вотум недовіри.

В Італії кожен парламент приймає мотивовану резолюцію про довіру або недовіру уряду шляхом поіменного голосування. Резолюція про недовіру має бути підписана щонайменше однією десятою постійних членів асамблеї і винесена на трибуну через три дні після дати її винесення [34].

У Франції лише одна десята членів Палати депутатів може висунути вотум недовіри уряду і проголосувати за нього через два дні після його внесення.

У Німеччині Бундестаг може відправити відставку канцлера, висловивши йому вотум недовіри, і таким чином змусити весь уряд піти у відставку. Однак Бундестаг повинен обрати наступника канцлера зі свого складу і звернутися до президента республіки з проханням про відповідні кадрові зміни.

Президент Республіки зобов'язаний задовольнити цю вимогу лише в тому випадку, якщо Бундестаг не підтримає вотум недовіри самому канцлеру, в іншому випадку він може розпустити Бундестаг.

Право глави держави на розпуск парламенту застережене від висловлення вотуму недовіри уряду. Реалізація цього права залежить не лише від конституційного права глави держави на розпуск парламенту, але й від балансу політичних сил у парламенті. Достроковий розпуск парламенту можливий у таких випадках:

- 1) якщо глава держави сам розпускає парламент (як у Франції);
- 2) якщо уряд розпускає коаліцію;
- 3) уряд більшості хоче розпустити парламент, щоб зміцнити свої позиції, оскільки правляча партія перемогла на парламентських виборах.

Процедура імпічменту здійснюється проти високопосадовців у зв'язку зі скоєнням ними державного злочину. У різних країнах вона має різну форму.

Наприклад, у Великій Британії процедура імпічменту відбувається в парламенті. Палата громад готує скаргу та ініціює процедуру, а Палата лордів приймає остаточне рішення.

Процедура імпічменту в Сполучених Штатах дещо відрізняється від процедури імпічменту у Великій Британії, де рішення про усунення Президента з посади приймає Сенат, який потім може бути притягнутий до відповідальності в суді загальної юрисдикції. У Франції обидві палати парламенту переслідують Президента та урядовців, а справу розглядає Верховний суд.

В Австрії, Італії та Німеччині парламент переслідує вищих посадових осіб, а остаточне рішення приймає Конституційний суд.

В англomовному світі парламент має судові повноваження. Наприклад, в Англії Палата лордів є найвищою судовою інстанцією, а в деяких випадках – судом першої інстанції. Палата лордів може судити як своїх членів, так і сторонніх осіб за злочини проти парламенту. Подібна практика існує в США, де кожна палата парламенту може переслідувати особу, звинувачену в неповазі до парламенту.

Парламент бере участь у формуванні судової влади разом з виконавчою владою. У США, наприклад, члени Верховного суду призначаються Президентом за «порадою і згодою» Сенату. У Франції члени Верховного суду обираються кожним парламентом зі свого складу, тоді як Конституційна рада, дев'ятичленний орган конституційного управління, призначається порівну Президентом Республіки і головою кожного парламенту. У Німеччині судді Верховного суду призначаються міністром юстиції разом зі спеціальним комітетом з відбору суддів, що складається з міністра юстиції та представника, обраного Бундестагом. Конституційний Суд обирається порівну Бундестагом і Бундесратом. В Італії одна третина складу Конституційного суду обирається обома палатами парламенту, дві третини призначаються Президентом Республіки, а остання третина – Вищою судовою радою, яка здійснює нагляд за загальними та адміністративними судами.

Український парламентаризм не настільки добре розвинений, як у більш розвинених європейських країнах, але є певний досвід після австрійських парламентських виборів 1848 року та галицьких парламентських виборів 1861 року.

На початку ХХ-го століття український вплив посилювався: у 1907 році вона отримала нуль місць в австрійському парламенті, у 1914 році – 62 місця в Галицькій Державній Думі [19].

Український парламентаризм також мав певні успіхи на виборах до російської Палати депутатів у 1907 році, на виборах до Всеросійських та Українських Конституційних зборів у 1918 році, на виборах до Центрального Комітету Російської Федерації та Національної Ради Російської Федерації. За радянської влади парламентаризм був фактично скасований і став політичною

прикрасою тоталітарного режиму, хоча радянське представництво було присутнє. Сьогодні парламентська система України поступово трансформується з радянської представницької системи в цивілізовану парламентську систему. До других парламентських виборів (1994 р.) Верховна Рада України була більше схожа на радянський представницький орган, ніж на парламент. Її характер у той час можна охарактеризувати наступними факторами:

1. Вона була уповноважена вирішувати всі питання, пов'язані з соціальним і національним розвитком України.
2. Втручалася у повноваження уряду та судової влади, іноді приймала неадекватні і навіть не конституційні рішення.
3. Багато депутатів здійснювали свої депутатські повноваження без відриву від виробничої діяльності чи виконання службових обов'язків. Вони могли поєднувати свої депутатські повноваження з вищими державними посадами і одночасно виконувати свої обов'язки в органах місцевого самоврядування та бізнес-структурах;
4. Механізм розпуску Верховної Ради був неефективним на практиці, оскільки Президент міг розпустити представницький орган лише у випадку, якщо народ висловив йому довіру на референдумі;
5. Відсутність Конституційного Суду означала відсутність процедури імпічменту.

Таким чином, Верховна Рада попереднього скликання була нерівноправним органом, а вищим органом розподілу влади, без системи стримувань і противаг та юридичної відповідальності депутатів перед народом. Однак проблема відставання українського парламентаризму від потреб сучасного суспільства досі невирішена, оскільки парламент і статус його членів визначені лише на конституційному рівні і значною мірою регулюються законодавством.

Така ситуація пов'язана насамперед з обмеженням олігархічних привілеїв народних депутатів, що суперечить сучасній цивілізованій парламентській практиці:

- бюджетні витрати на одного народного депутата (заробітна плата, помічники, техніка, зв'язок, побутове обслуговування та відпочинок) більш ніж у 20 разів перевищують середню заробітну плату;
- депутатам після закінчення строку їхніх повноважень надається робота за сумісництвом або на постійній основі з виплатою депутатської заробітної плати за один або два роки роботи;
- якщо депутат не може знайти роботу після 20 років роботи, він/вона отримує 50 відсотків депутатської зарплати;
- народні депутати не можуть бути звільнені без згоди парламенту через п'ять років після закінчення терміну їхніх повноважень;
- народні депутати не можуть бути звільнені без згоди парламенту через п'ять років після закінчення терміну їхніх повноважень;
- народні депутати, незалежно від терміну їхніх повноважень, отримують пенсію у розмірі 80% від заробітної плати, а також зберігають право на безкоштовне медичне обслуговування;
- якщо народний депутат не може знайти роботу після 20 років роботи, він отримує пенсію у розмірі 50% від заробітної плати.

Парламент не лише бере участь у процесі створення виконавчої влади, а також забезпечує контроль над нею за допомогою процедур висловлення недовіри уряду в цілому або його окремим членам, а також через процес імпічменту, що передбачає позбавлення глави держави або уряду їх повноважень.

Зв'язок і взаємодія між парламентом і урядом є однією з ключових складових політичної системи будь-якої країни. Організаційні засади цієї взаємодії визначають роль, функції та взаємовідносини між цими двома важливими органами держави. У цій інформації буде надано загальний огляд організаційних засад взаємодії парламенту та уряду.

Роль парламенту: Парламент виступає в ролі законодавчого органу, представляючи інтереси громадян. Його основні завдання включають:

1. Прийняття, зміна і скасування законів.
2. Контроль за роботою уряду та виконанням законодавства. 3.

Затвердження бюджету та фінансового плану.

4. Представництво інтересів громадян та регіонів.

Роль уряду: Уряд відповідає за виконання законодавства та керівництво державними справами. Його основні завдання включають:

1. Розробка та виконання політик, програм і стратегій управління державою.

2. Підготовка проектів законів і внесення їх на розгляд парламенту.

3. Здійснення виконавчої влади, включаючи забезпечення виконання.

4. Управління економікою, соціальною сферою та зовнішньою політикою.

Взаємодія парламенту та уряду: організаційні засади взаємодії парламенту та уряду варіюються в різних політичних системах. Основні форми цієї взаємодії включають:

Парламентський контроль: парламент здійснює контроль за діяльністю уряду шляхом допитів, дебатів, запитів на інформацію, створення постійних комісій для розгляду конкретних питань тощо.

Законодавча робота: уряд представляє парламенту проекти законів, які потім обговорюються, змінюються і приймаються парламентом.

Політичні дебати: парламент і уряд ведуть політичні дебати з питань загальної політики, програм та пріоритетів управління державою.

Довіра уряду: парламент може висловлювати довіру або недовіру уряду, що може призвести до його відставки або переформування.

Важливо зазначити, що організаційні засади взаємодії парламенту та уряду можуть різнитися в залежності від політичної системи країни, конституційних положень та політичної культури.

Україна, як і багато інших країн, має трьох важливих політичних акторів: партії, парламент та уряд. Основна відмінність між ними полягає в їх функціях, складі, владних повноваженнях і ролі в політичній системі країни.

Партії – це політичні організації, які об'єднують групу людей зі спільними політичними цілями та переконаннями. Україна має багатопартійну

систему, що означає, що існують різні політичні партії з різними ідеологіями та програмами. Головні функції партій включають:

- Участь у виборах і формування парламенту.
- Розвиток політичних програм, пропозицій та політичної альтернативи.
- Мобілізація громадян та залучення їх до політичного процесу.
- Представлення інтересів своїх прихильників у політичній системі.
- Основні функції парламенту включають:
- Прийняття, зміна та скасування законів.
- Контроль за роботою уряду та виконанням законодавства.
- Затвердження бюджету та фінансового плану.
- Представлення інтересів громадян та регіонів. Уряд:
- Основні функції уряду включають:
- Розробка та реалізація політики держави.
- Виконання законодавства та прийняття адміністративних рішень.
- Управління економікою, фінансами, соціальними питаннями тощо.
- Представлення країни на міжнародному рівні.

Важливо зазначити, що парламент та уряд взаємодіють між собою в рамках конституційних норм та процедур. Парламент затверджує уряд, який в свою чергу звітує перед парламентом про свою діяльність. Взаємодія парламенту та уряду відбувається через законодавчий процес, політичні дебати, контроль та довіру [55].

Партії в сучасних демократичних системах грають важливу роль у політичному житті та управлінні країною. Вони є організаціями, що об'єднують людей з подібними політичними поглядами та ідеями для досягнення спільних цілей. Роль партій можна розглядати з декількох аспектів.

1) Представницька роль: Партії виступають як посередники між громадянами та державою. Вони представляють інтереси своїх прихильників і стежать за їхнім втіленням в політичних рішеннях. Партії відіграють ключову роль у формуванні та підтримці демократичного представництва, шляхом виборів до парламенту та інших посад держави.

2) Формування політичної волі: Партії є майданчиком для формування та вираження політичної волі громадян. Вони залучають людей до участі у політичному процесі, пропонують свої програми та ідеї, сприяють обговоренню проблем та знаходженню рішень. Через партійну діяльність громадяни мають можливість впливати на формування політики та напрямки розвитку країни.

3) Політичний конкурент: Партії створюють політичну конкуренцію, яка є важливою складовою демократичного процесу. Вони пропонують альтернативи іншим партіям та владним структурам, спонукаючи до пошуку найкращих рішень для країни. Конкуренція між партіями сприяє розвитку політичної культури, демократичного дискусю та підвищує відповідальність перед громадянами.

4) Участь у формуванні влади: Партії беруть участь у формуванні владних органів, зокрема уряду. Після виборів, партії, які отримали достатню кількість місць у парламенті, можуть створювати коаліції та формувати уряд. Це дозволяє їм мати прямий вплив на політичні рішення та напрямки розвитку країни.

5) Соціалізація та освіта: Партії виконують важливу роль у соціалізації громадян і формуванні їхньої політичної свідомості. Вони надають можливість для освіти та політичної активності, допомагають розвивати навички участі у громадському житті, формують цінності та ідеологію.

Апарат парламенту є важливою складовою структури парламентарного устрою, який забезпечує реалізацію його функцій та завдань. Він є спеціальною службою, що складається з фахівців у різних галузях знань і виконує завдання забезпечення діяльності Верховної Ради, як законодавчого органу влади. Організаційна структура апарату парламенту включає різні служби, депутатські фракції та комітети, щовзаємодіють між собою з метою забезпечення ефективної роботи Верховної Ради.

Основною роллю апарату парламенту є забезпечення діяльності депутатів та комітетів Верховної Ради, організація роботи пленарних засідань, підготовка та розгляд законопроектів, підготовка доповідей, висновків та

інших матеріалів для депутатів. Крім того, апарат парламенту забезпечує зв'язок між Верховною Радою та іншими органами влади, міжнародними організаціями, забезпечує правову підтримку депутатів та інше.

Також важливою функцією апарату парламенту є забезпечення прозорості та відкритості його діяльності, зокрема шляхом оприлюднення інформації про роботу Верховної Ради, її комітетів та фракцій, законопроекти, прийняті закони, бюджет та інші матеріали.

За Конституцією України Верховна Рада України є однопалатним парламентом, який складається з 450 народних депутатів, що обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування за змішаною виборчою системою строком на 5 років. Верховна Рада України є повноважною у випадку обрання не менш як 2/3 від її конституційного складу [1].

Структура Верховної Ради України це її внутрішня організація, яка обумовлена її представницьким, колегіальним характером, функціями та компетенцією та складається: 1) Голови Верховної Ради України, Першого заступника та заступника Голови Верховної Ради України; 2) підготовчої депутатської групи; 3) депутатських фракцій; 4) депутатських груп; 5) міжфракційних депутатських об'єднань; 6) погоджувальної ради депутатських фракцій (депутатських груп); 7) лічильної комісії; 8) тимчасової президії першої сесії Верховної Ради України; 9) комітетів; 10) підкомітетів; 11) тимчасових спеціальних комісій; 12) тимчасових слідчих комісії; 13) спеціальної тимчасової слідчої комісії; 14) постійного представника Президента у Верховній Раді України; 15) робочих груп Верховної Ради України.

Інфраструктура парламенту також включає: 1) апарат Верховної Ради України; 2) парламентське видавництво; 3) парламентську бібліотеку; 4) Інститут законодавства Верховної Ради України; 5) друковані органи–журнал «Віче», газета «Голос України» та ін.

Коротко охарактеризуємо правовий статус окремих органів та посадових осіб Верховної Ради України.

Верховна Рада України обирає із свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад. Кандидатури на вказані посади пропонуються на пленарному засіданні Верховної Ради України депутатськими фракціями, народними депутатами. Рішення щодо кандидатур на посаду Голови Верховної Ради України приймається шляхом відкритого поіменного голосування.

Голова Верховної Ради України: 1) веде засідання Верховної Ради України; 2) організовує підготовку питань до розгляду на засіданнях Верховної Ради України; 3) підписує акти, прийняті Верховною Радою України; 4) представляє Верховну Раду України у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав; 5) організовує роботу апарату Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України здійснює інші повноваження, передбачені Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Підготовча депутатська група створюється з числа новообраних народних депутатів для підготовки пропозицій щодо організації та проведення пленарних засідань першої сесії Верховної Ради нового скликання, підготовки проектів відповідних актів. Перше засідання Підготовчої депутатської групи скликає Голова Верховної Ради України попереднього скликання, а в разі його відсутності – Перший заступник чи заступник Голови Верховної Ради України не пізніш як через 10 днів після офіційного оприлюднення Центральною виборчою комісією результатів виборів, за умови обрання не менш як двох третин народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України. Якщо Голова Верховної Ради України попереднього скликання, а в разі його відсутності – Перший заступник чи заступник Голови Верховної Ради України не скликає з будь-яких причин у зазначений термін перше засідання Підготовчої депутатської групи, народні депутати, делеговані до її складу, збираються на її засідання самостійно наступного дня після закінчення десятиденного строку.

Депутатські фракції формуються на першій сесії Верховної Ради нового скликання до розгляду питань про обрання Голови Верховної Ради України, створення органів Верховної Ради. Якщо цього не відбулося, головуючий на пленарному засіданні оголошує перерву для їх формування. Формуються вони із числа народних депутатів, обраних за виборчими списками політичних партій та народних депутатів, які були висунуті політичною партією в одномандатних округах. При формуванні депутатської фракції до її складу також за умови додержання засад діяльності такої фракції можуть увійти народні депутати, обрані в одномандатних округах, які реєструвалися кандидатами у народні депутати шляхом самовисування.

Політична партія має право формувати у Верховній Раді лише одну депутатську фракцію.

Народний депутат може входити до складу лише однієї депутатської фракції (депутатської групи).

Голова Верховної Ради України, Перший заступник та заступник Голови Верховної Ради України не входять до складу депутатської фракції (депутатської групи).

Народний депутат, який не увійшов до складу депутатської фракції, якого виключено чи який вийшов із складу депутатської фракції, є позафракційним. Позафракційні народні депутати можуть входити до складу депутатських фракцій або об'єднуватися у депутатську групу народних депутатів (далі – депутатська група). Кількість осіб у депутатській групі не може бути меншою, ніж кількість осіб у найменшій фракції, що сформована протягом першої сесії.

Кожна депутатська фракція (депутатська група) реєструється в Апараті Верховної Ради. Умовою реєстрації є надходження до Апарату Верховної Ради підписаного особисто кожним народним депутатом, який увійшов до складу депутатської фракції (депутатської групи), письмового повідомлення про сформування депутатської фракції (депутатської групи). У письмовому повідомленні зазначаються повна (та, за наявності, скорочена) назва депутатської фракції (депутатської групи), її персональний склад та партійна

належність членів депутатської фракції (депутатської групи), а також прізвища голови депутатської фракції (депутатської групи) та заступників голови депутатської фракції (депутатської групи) з розрахунку не більше одного на 15 членів депутатської фракції (депутатської групи). Повна та скорочена назва депутатської фракції має збігатися з назвою відповідної політичної партії. Повна та скорочена назва депутатської групи не повинна співпадати з назвами зареєстрованих депутатських фракцій (депутатських груп).

Народні депутати можуть добровільно об'єднуватися міжфракційні депутатські об'єднання без реєстрації, кадрового, матеріально-технічного, інформаційного, організаційного забезпечення їх діяльності Апаратом Верховної Ради України.

Комітети Верховної Ради України – це постійно діючі органи, які створюються на строк повноважень Верховної Ради України на основі пропорційного представництва депутатських фракцій (груп). Згідно зі ст. 89 Конституції України Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів. Функції парламентських комітетів визначені в Законі України «Про комітети Верховної Ради України».

Для забезпечення конкретних напрямів своєї діяльності комітет створює із свого складу підкомітети, які формуються у складі не менш як трьох членів комітету. Члени комітету можуть входити до складу кількох підкомітетів. Голова підкомітету обирається на засіданні комітету відкритим голосуванням більшістю голосів членів комітету від їх фактичної кількості.

Апарат Верховної Ради України – це допоміжний орган, який забезпечує Верховну Раду, її органи, посадових осіб та народних депутатів в їх правовій, науковій, організаційній, документальній, інформаційній, кадровій, фінансово-господарській, матеріально-технічній, соціально-побутовій та

іншій діяльності і є юридичною особою.

Повноваження народних депутатів починаються з моменту складення присяги. Повноваження Верховної Ради України припиняються в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

- 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 Конституції України;
- 2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;
- 3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України.

Організаційна структура апарату парламенту – це складова частина системи державного управління, що забезпечує підтримку діяльності законодавчої влади та реалізацію законодавчих процедур.

Окрім цього, в апараті парламенту працюють такі структурні підрозділи, як Секретаріат Верховної Ради України, Канцелярія Верховної Ради України, Депутатський корпус, Юридична служба та інші. Кожен з цих підрозділів має свої функції та завдання, пов'язані з роботою парламенту.

Загалом, організаційна структура апарату парламенту має на меті забезпечення ефективної та продуктивної роботи Верховної Ради України, зокрема, шляхом забезпечення потреб депутатів у різних сферах діяльності, забезпечення роботи комітетів та інших органів Верховної Ради, підтримки зв'язків з громадськістю та інформаційної роботи.

Додатково, Апарат комітетів Верховної Ради забезпечує допомогу комітетам у підготовці матеріалів для розгляду питань на засіданнях Верховної Ради, у тому числі підготовку законопроектів та інших документів, які вносяться на розгляд комітетів. Крім того, Апарат комітетів забезпечує проведення підготовчих засідань комітетів, де обговорюються питання порядку денного та розглядаються процедурні питання.

До інших функцій апарату парламенту можна віднести забезпечення правової підтримки та експертного забезпечення діяльності Верховної Ради України, забезпечення охорони здоров'я і безпеки праці працівників апарату та інших службовців, а також забезпечення зберігання та архівування документів, що стосуються роботи Верховної Ради України. Важливо зазначити, що апарат парламенту має свої власні правила, процедури та інструкції, які визначають його функціонування та діяльність.

Отже, взаємодія між партіями, парламентом і урядом є ключовим елементом політичної системи в багатьох демократичних країнах. Ці три складові взаємодіють між собою з метою ефективного управління державою і втілення політичної волі громадян [15, с. 502].

Партії, як представники політичних ідей і інтересів, грають роль у формуванні парламенту і уряду. Вони залучаються до виборчого процесу, пропонують програми та ідеї, і залежно від підтримки виборців, отримують представництво в парламенті. Після виборів партії можуть утворювати коаліції та формувати уряд, або опозицію, що контролює роботу уряду та представляє альтернативні погляди.

Парламент виступає як законодавчий орган, в якому представлені різні партії та їхні депутати. Він приймає закони, контролює роботу уряду, обговорює та затверджує бюджет, і виконує інші функції для ефективного

управління державою. Парламент створює умови для політичного діалогу, дискусій та прийняття рішень, які відповідають потребам громадян.

Уряд, у свою чергу, є виконавчим органом влади і має відповідальність за реалізацію політики та управління державними справами. Він формується на основі партійних коаліцій або більшості в парламенті і залежить від його підтримки. Уряд виконує політичні рішення, розробляє та здійснює програми розвитку, забезпечує функціонування держави.

2.3 Світові парламентські системи: досвід для України

В сучасному світі парламенти відіграють ключову роль у законодавчому процесі та представляють важливий механізм демократичного управління. Зарубіжний парламентський досвід надає можливість вивчати різноманітні моделі та практики, які допомагають покращити роботу національних парламентів та забезпечити більш ефективне представництво громадян.

Один з найважливіших аспектів зарубіжного парламентського досвіду – це система парламентських комітетів. У багатьох країнах комітети відіграють вирішальну роль у законодавчому процесі, проводячи розгляд та експертизу законопроектів перед їхнім прийняттям. Це сприяє глибшому аналізу законодавчих ініціатив та залученню фахівців з різних сфер для оцінки їх впливу на суспільство [19].

Другим важливим аспектом зарубіжного парламентського досвіду є практика публічних слухань. Багато країн регулярно проводять публічні слухання з метою залучення громадськості до законодавчого процесу. Це дає можливість громадським організаціям, експертам та громадянам висловити свої погляди, запропонувати зміни до законопроектів та сприяє більш широкому представництву інтересів громадян [19, с. 323].

Окремою важливою складовою зарубіжного парламентського досвіду є практика проведення парламентських розслідувань. Цей інструмент дозволяє парламентам вивчати питання громадського інтересу, проводити розслідування корупційних схем, порушень прав людини та інших важливих справ. Парламентські розслідування сприяють забезпеченню прозорості та

відповідальності у владних структурах та допомагають гарантувати додержання демократичних принципів.

Необхідно також відзначити практику міжнародного парламентського співробітництва. Багато країн активно взаємодіють на парламентському рівні, обмінюючись досвідом та надаючи взаємну підтримку у питаннях законодавства, демократичних процесів та захисту прав людини. Це сприяє створенню мережі парламентської співпраці та підвищенню впливу парламентів на міжнародному рівні.

Зарубіжний парламентський досвід має значний вплив на розвиток демократії та законодавства в різних країнах. Вивчення цього досвіду допомагає вдосконалити роботу національних парламентів, забезпечити ефективнішу роботу законодавчих органів та створити сприятливі умови для представництва громадян та вираження їхніх потреб та інтересів.

Парламенти країн світу є однопалатними або двопалатними. Головною перевагою запровадження другої палати є структура подвійного представництва – тобто у законодавчому процесі можуть бути одночасно представлені як держава в цілому, так і окремі її території або регіони [29]. Парламентаризм є результатом тривалого, історично зумовленого суспільно-політичного розвитку в європейських країнах, зокрема в Україні, в різні історичні періоди. Його становлення пов'язане зі становленням держави в цих країнах.

Історія середньовічних станово-представницьких органів є однією з найважливіших сторін політичної історії Європи. Англійський парламент, Генеральні штати у Франції, іспанські кортеси, рейхстаги і ландтаги у Німеччині найчастіше ініціювали зародження політичної боротьби [29,с.130]. Парламент як політичний інститут відіграє роль посередника між суспільством і органами виконавчої влади, завдяки ньому формується воля нації на основі представництва інтересів різних груп на державному рівні.

Поява представницьких інституцій в європейських країнах цілком закономірне явище на тлі еволюції феодальних держав. Це цілком закономірне явище на тлі еволюції феодальної держави. Для Франції цей період був етапом

переходу від територіальної роздробленості до політичної інтеграції. В Англії він також характеризувався боротьбою за послаблення королівської влади. Це боротьба за послаблення королівської влади. У цьому контексті ідея колективного захисту стала суспільним мейнстрімом. Ідея захисту колективних інтересів – головний прояв якої політичне вираження. Становлення парламентаризму в Німеччині почалося ще в період феодальної роздробленості, але представницька монархія спочатку розвивалася в окремих герцогствах, а не в Німеччині в цілому. Представницька монархія почала розвиватися в окремих герцогствах, а не по всій імперії. Відрізнявся обсяг повноважень представницьких органів і соціальні групи, інтереси яких вони могли представляти.

У Західній Європі в період буржуазних революцій створювалися однопалатні парламенти, які були краще пристосованими для реалізації революційних ідей, однак досить часто перевищували свої повноваження і перетворювалися на знаряддя деспотії. Наприклад, у Франції після революційних подій в 1795 році було створено двопалатний парламент.

Тривалий час принцип рівності палат був ознакою демократизму, однак це не завжди давало позитивні результати. Та в ряді країн існування другої палати повністю виправдане. Зокрема, для федеративної форми державного устрою вона існує для представництва суб'єктів федерації. Однак, у ряді унітарних країн друга палата формується також за принципом територіального представництва регіонів. Такий вид парламентів наявний в Італії, Франції, Іспанії [28, с. 228].

В Україні шляхом використання позитивного досвіду європейського парламентаризму.

Аналізуючи практику передусім країн з парламентарними формами правління, частина з них називають парламент органом, який має за завдання не прийняття політичних рішень, а лише обговорення дій виконавчої влади. На їхню думку, основною функцією парламентів є не законотворчість, а коментар і критика урядової діяльності. Характерним є і те, що замість традиційної формули «парламентське правління» нерідко використовують

такі формули, як «правління кабінету (уряду)», «правління прем'єр-міністра» тощо [34].

У президентських республіках конституції встановили досить жорсткий розподіл основних функцій вищих органів держави. Внаслідок цього парламенти діють як юридичне і фактично незалежні органи з властивими тільки їм важливими повноваженнями [54, с. 22]

Прикладом можуть бути США, де конгрес не тільки суто законодавчий орган, а й виступає як один з центрів концентрації політичної влади. Сучасна історія цієї країни наочно свідчить, що за певного розкладу партійно-політичних сил конгрес ефективно конкурує з президентом у здійсненні державних функцій. У країнах з парламентарними формами правління уряд майже завжди контролює парламент за допомогою партійної більшості у представницькому органі, на яку він спирається. Але і в цих країнах парламенти нерідко «володіють ситуацією». Це найбільшою мірою стосується тих випадків, коли жодна з партій не має більшості депутатських місць, і виникають труднощі при формуванні коаліції. Коаліційні уряди нерідко мають нестійкий характер. Ще більшою нестабільністю відзначаються так звані уряди меншості, які утворюються однією з партій у разі неможливості створити коаліцію. І хоча питання про формування та діяльність таких урядів звичайно виносяться за межі парламентів, саме останні виконують роль тієї офіційної структури, яка приймає остаточне рішення [34].

Характеризуючи сучасний стан парламентаризму, слід зазначити, що сам державно-правовий розвиток країн світу зумовлює необхідність певної корекції наведених оцінок ролі і значення представницьких органів. Зацікавлені у збереженні іміджу цих органів та сталості всього державного механізму в цілому, правлячі кола багатьох країн вдалися до парламентських реформ.

Наприклад, було розширено повноваження представницьких органів з контролю за діяльністю органів виконавчої влади. У деяких країнах виникли нові парламентські структури – спеціальні комісії, які контролюють діяльність органів виконавчої влади. Там, де такі структури вже існували, коло їх

повноважень було розширене.

Новацією є також введення в цілому ряді країн посади парламентського уповноваженого з питань прав людини, до компетенції якого входить розгляд скарг на дії органів виконавчої влади. Він свідчить про намагання правлячих кіл заблокувати негативні процеси в розвитку парламентаризму або, щонайменше, згладити їхні наслідки [41].

Важливим моментом для характеристики сучасного стану парламентаризму є й те, що представницькі органи продовжують відігравати значну роль у сфері ідеології, ідеологічного впливу на населення. В багатьох країнах парламент уособлює укорінення національної традиції, його діяльність та сприймання її населенням визначають особливості політичної культури. І це не можна не враховувати.

Явище парламентаризму ще не вичерпало себе, хоча надто оптимістичним було б говорити про якийсь «ренесанс» парламентаризму. Реальні процеси суспільно-політичного і державно-правового розвитку зарубіжних країн свідчать, що відбувається пристосування представницьких органів до потреб сьогодення. Все це і зумовлює оцінки змісту парламентаризму.

Парламент і парламентаризм є показниками рівня стану демократизму в суспільстві. У країнах, де відсутня демократія, а парламент функціонує лише формально, не виконуючи належним чином своїх функцій, не формується система парламентаризму.

Принцип «поділу влади» на законодавчу, виконавчу та судову є характерним для парламентаризму.

Згідно з теорією поділу влади, що закріплюється багатьма конституціями зарубіжних країн (виключення складають, наприклад, конституції КНР, КНДР, Республіки Куба), парламент – носій верховної законодавчої влади [43].

Зарубіжні країни мають різні системи парламентаризму, які визначаються їхніми конституційними нормами та політичними традиціями. Однак, багато країн мають спільні принципи та досвід у сфері

парламентаризму, який може бути корисним для розвитку парламентаризму в Україні.

Наприклад, Велика Британія має одну з найстаріших та найвизначніших парламентських систем у світі. Британський парламент складається з двох палат – Палати громад та Палати лордів. Палата громад відіграє головну роль у законодавчому процесі, тоді як Палата лордів забезпечує контроль за діяльністю уряду та захист прав громадян. Британський парламент також відомий своєю системою комітетів, які проводять детальний аналіз законопроектів та здійснюють контроль за діяльністю уряду.

Іншим прикладом є Німеччина, де є двопалатна система парламенту, яка складається з Бундестагу (федерального парламенту) та Бундесрату (палати представників федеральних земель). Бундестаг забезпечує законодавчу роботу та контроль за діяльністю уряду, тоді як Бундесрат забезпечує представництво інтересів федеральних земель та їх розгляд питань на федеральному рівні.

США мають багато різних систем парламентаризму, включаючи федеральну систему з двома палатами Конгресу (Сенат та Палата представників) та систему державних легіслатур, які мають свої власні законодавчі органи.

У Франції парламент має багато схожостей з парламентом Німеччини, проте його структура однопалатна. Парламент Франції (Народні збори) має велику роль у законодавчому процесі та контролі за діяльністю виконавчої влади.

У Сполучених Штатах Америки парламентська система не є такою ж досконалою, як у Великобританії чи Німеччині, проте тут є відмінні особливості, які роблять її унікальною. Парламентська система в США, яку називають конгресуальною системою, заснована на принципах розподілу влади між законодавчою, виконавчою та судовою владами.

Конгрес США складається з двох палат: палата представників та Сенат. Палата представників складається з 435 членів, які обираються на два роки, тоді як Сенат складається з 100 сенаторів, які обираються на шість років.

Кожна держава має право на два сенатори, незалежно від її населення. Важливою особливістю конгресуальної системи є те, що законопроекти можуть бути запропоновані як у Палаті представників, так і в Сенаті, і лише після того, як законопроект буде прийнятий у обох палатах, він підписується Президентом та стає законом.

Ще одна особливість конгресуальної системи полягає в тому, що члени Палати представників обираються за принципом більшості голосів у округах, в яких вони проживають, тоді як сенатори обираються на загальнонаціональному рівні. Це означає, що члени Палати представників залежать від своїх виборців більше, ніж сенатори, які обираються на рівні всієї країни.

Система парламенту США відрізняється від багатьох інших систем тим, що обидві палати мають рівну владу в законодавчому процесі, тобто як Сенат, так і Палата представників мають право ініціювати законопроекти і голосувати за них.

Також в США дуже сильно розвинена роль лобістів, які представляють інтереси різних груп населення та підприємств. Лобісти намагаються впливати на законодавчий процес, пропонуючи свої ідеї та аргументи, що часто призводить до складностей у встановленні правильного балансу інтересів різних сторін.

Таким чином, можна сказати, що США мають свої відмінні особливості в системі парламентаризму, які забезпечують широку участь громадян у процесі прийняття рішень та активну роль різних груп в підтримці своїх інтересів.

У свою чергу, Японія має однопалатну систему парламентаризму, відому як Діета. Діета складається з двох палат: Палати представників та Палати радників, при цьому Палата представників має більше повноважень та відіграє визначну роль в законодавчому процесі. Крім того, у Японії існує практика коаліційних урядів, коли різні політичні партії об'єднуються для формування уряду.

Отже, парламентаризм у різних країнах може відрізнятися за своїми особливостями та структурою. Однак, незважаючи на це, головною метою парламентаризму є забезпечення репрезентації населення та ефективного прийняття рішень.

РОЗДІЛ 3

ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ВІТЧИЗНЯНИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПРАКТИК

3.1 Інновації парламентських практик в умовах сучасних демократизації та децентралізації

У сучасному світі інновації стають необхідною складовою розвитку різних сфер суспільства, включаючи політику. Інновації в політиці відіграють важливу роль у трансформації традиційних методів управління, створенні нових форм комунікації з громадськістю та впровадженні ефективних рішень для вирішення сучасних викликів.

Перш за все, інновації в політиці означають застосування нових технологій та методів управління. Це можуть бути інформаційні технології, які дозволяють урядам та політичним партіям ефективно спілкуватися з громадськістю, мобілізувати громадські ресурси та забезпечувати більш прозору та відкриту політичну систему. Такі інновації можуть включати використання соціальних медіа, електронних платформ для громадського обговорення та збору даних, аналізу даних для прийняття рішень та інше [40, с. 32].

Другий аспект інновацій в політиці – це створення нових політичних інституцій та механізмів управління. Наприклад, введення електронного голосування на виборах, електронного петиціювання або створення онлайн-платформ для залучення громадськості до прийняття рішень. Ці інновації сприяють більшому залученню громадян до політичного процесу, забезпечують більшу відповідальність політиків перед громадськістю та забезпечують більш широку репрезентацію громадянських інтересів.

Третій аспект інновацій в політиці полягає в розробці нових політичних стратегій та концепцій, спрямованих на вирішення складних проблем. Це можуть бути інноваційні програми економічного розвитку, стратегії змін клімату, реформи соціальної політики та інші. Інноваційні політичні рішення передбачають впровадження нових підходів, технологій та методологій, які

дозволяють досягти кращих результатів у досягненні політичних цілей.

Інновації в політиці є необхідним елементом сучасного політичного розвитку. Вони сприяють покращенню комунікації, залученню громадськості, забезпечують більш ефективні рішення та сприяють розвитку суспільства в цілому. Інновації в політиці вимагають постійного вдосконалення та адаптації до змін, але їхні результати можуть суттєво покращити ефективність та легітимність політичних процесів у країні [40].

Під державною інноваційною політикою розуміється:

- сукупність правових, організаційних, економічних та інших заходів держави, спрямованих на створення належних умов для розвитку інноваційного процесу в економіці та забезпечення відображення результатів інноваційної діяльності у виробництві;
- сукупність форм і методів діяльності держави, спрямованих на створення взаємопов'язаних механізмів інституційного та ресурсного забезпечення стимулювання і розвитку інноваційної діяльності та формування мотиваційних чинників активізації інноваційного процесу;
- вид соціально-економічної політики, спрямований на розвиток і стимулювання інноваційної діяльності, під якою розуміється створення нових або вдосконалених продуктів, нових або вдосконалених технологічних процесів; □ вид економічної політики, спрямований на розроблення та здійснення державою комплексу заходів, спрямованих на регулювання, стимулювання, планування, контроль, підтримку та моніторинг інноваційних процесів в усіх соціально-економічних сферах;
- процес дослідження та реалізації комплексу заходів, що включає формулювання інноваційних стратегій і вирішення тактичних завдань, для забезпечення конкурентоспроможності підприємств у довгостроковій перспективі та задоволення попиту споживачів на інноваційну продукцію;
- сукупність форм, механізмів, інструментів та взаємозв'язку, взаємозалежності і спільної спрямованості в процесі формування,

розвитку та реалізації національного науково-технічного, технологічного та інноваційного потенціалу [41].

Енергетичні технології. Варто відзначити особливості державної інноваційної політики: по-перше, інноваційна політика є ширшим поняттям, ніж науково-технічна політика, яка традиційно обмежується вибором науково-технічних пріоритетів. По-друге, інновації тісно пов'язані з інвестиціями, тобто це сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб та держави, спрямованих на реалізацію інвестицій.

Основними складовими державної інноваційної політики є: законодавче забезпечення; формування інноваційної інфраструктури та підтримка розвитку; прогнозування та планування інноваційного розвитку; захист інтелектуальної власності; підтримка розвитку науки та освіти; податкові пільги для суб'єктів інноваційної діяльності; державна фінансова підтримка науково-дослідної та інноваційної підприємницької діяльності; створення сприятливого організаційного середовища.

Інновації нерозривно пов'язані з циклічним розвитком економіки, оскільки вони впроваджують нові технологічні уклади. Тому в інноваційній економіці держава відіграє важливу роль у циклічному регулюванні економіки, згладжуючи циклічні коливання та пом'якшуючи їх наслідки [40].

Національна інноваційна політика має часовий і просторовий вимір. Часовий вимір визначає дії держави в інноваційній сфері на поточний момент і в довгостроковій перспективі.

Поточна інноваційна політика базується на оперативному регулюванні інноваційної діяльності. По суті, заходи поточної інноваційної політики спрямовані на зміцнення інноваційного потенціалу підприємств, підвищення якості продукції та ефективності виробництва.

Довгострокова інноваційна політика спрямована насамперед на вирішення важливих загальноекономічних, міжгалузевих та внутрішньогалузевих завдань, які потребують значних витрат часу, праці та капіталу. Вони охоплюють досить тривалий період часу [49].

Просторовий аспект інноваційної політики полягає у визначенні

загальнодержавних дій у ключових сферах, що впливають на економіку країни, створенні умов для її загального соціально-економічного розвитку та формуванні стимулюючого законодавчого та інституційного середовища для всіх суб'єктів інноваційного процесу.

Конкретний зміст державної інноваційної політики визначається стратегією інноваційного розвитку. При реалізації стратегії «трансферу» національна інноваційна політика спрямована на використання та адаптацію механізмів залучення іноземних інновацій і формування на цій основі інноваційного потенціалу країни. При реалізації стратегії «запозичення» державна інноваційна політика передбачає створення умов для використання іноземних інновацій у господарській діяльності. Відповідно до стратегії «нарощування» визначальним принципом державного регулювання є обмеження використання інших джерел розвитку для створення національних інновацій [49].

Перші правові передумови державної інноваційної політики закладені в Конституції України. Стаття 54 Конституції гарантує громадянам свободу наукової, технічної та іншої творчості, а також захист інтелектуальної власності та її авторських прав.

Закон України «Про інноваційну діяльність» визначає правові, організаційні та економічні засади державного регулювання інноваційної діяльності та встановлює форми державного стимулювання інноваційних процесів, але не визначає поняття «національної інноваційної політики».

Основні положення національної інноваційної політики та пріоритетні напрями державної підтримки інноваційної діяльності задекларовані в Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, схваленої Верховною Радою України в липні 1999 року, і є основоположними у сфері наукової та інноваційної діяльності.

Залежно від масштабу пріоритети науково-технологічного розвитку можуть бути глобальними (світовими), міжнародними (національних систем) або національними (окремих країн). Визначення пріоритетів, на яких зосереджуються всі можливі ресурси та зусилля, є одним з найефективніших

механізмів будь-якої державної політики, в тому числі науково-технічної та інноваційної. Тому цілком логічно, що цей метод визначення основних напрямів державного впливу був передбачений ще в Законі України «Про основи державної політики», прийнятому в 1991 р. Закон України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності», прийнятий у 1991 р., відтворений у Законі України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» 1998 р., а також у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» 1998 р. відтворений у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» 1998 року та низці інших законів [49].

Залежно від основного вектора руху науковці виділяють дві основні моделі державної інноваційної політики:

1) державна інноваційна політика, орієнтована на реалізацію науково-технічних програм і проектів загальнодержавного значення (основна мета – стимулювання розвитку галузей, що мають пріоритетне значення для держави);

2) державна інноваційна політика, спрямована на поширення науково-технічних знань.

Державна інноваційна політика може бути наступних типів:

1. Яка розглядає інноваційний процес як окрему стадію, що реалізується переважно через розподіл інструментів стимулювання та управлінських функцій між різними регуляторними органами.

2. Яка передбачає участь держави в інноваційній підтримці економічного розвитку, державне стимулювання партнерства між інноваційними установами та промисловістю, поглиблену інституціоналізацію інноваційної діяльності.

3. Спрямована на встановлення зв'язків між національною інноваційною системою та іншими складовими національної економічної системи, а також на прискорення міжнародного та транскордонного співробітництва

4. Технологічно прискорена, яка передбачає визначення пріоритетних напрямів науки, техніки та інновацій, розробку різноманітних національних

програм, значні інвестиції у великомасштабні інноваційні проекти та використання інших форм прямої участі держави в регулюванні інноваційного процесу.

5. Ринково орієнтована національна інноваційна політика, яка відводить провідну роль ринковим механізмам у визначенні розподілу ресурсів і напрямів науково-технічного розвитку та обмежує роль держави у стимулюванні фундаментальних досліджень. Ця політика спрямована на створення сприятливого економічного та інформаційного середовища для корпоративних інновацій шляхом зменшення прямого втручання держави в науково-дослідну діяльність та маркетингові дослідження, а також прямих форм регулювання, які перешкоджають заохоченню ринкових ініціатив та ефективній ринковій реструктуризації [16].

6. Громадськість залучається до прийняття рішень, а рішення ґрунтуються на соціальному та політичному консенсусі. Цей варіант інноваційної політики не є основним, але окремі його елементи спостерігалися в розвитку різних країн. Наприклад, у США в 60 - 70-х роках 20 століття велика увага приділялася соціально-економічним наслідкам впровадження нових технологій. У Швеції надмірна соціальна спрямованість економічної та інноваційної політики призвела до певного відставання у розвитку порівняно з іншими країнами світу.

7. Спрямована на структурну трансформацію економічних механізмів. Це означає, що передові технології мають значний вплив на вирішення соціально-економічних проблем, зміну галузевих структур, взаємодію інститутів та підвищення рівня життя населення.

Державне регулювання інноваційної діяльності зазвичай здійснюється органами державного управління через прямі та непрямі механізми законодавчого та економічного регулювання на поведінку суб'єктів ринку з метою підвищення інноваційної активності, що має забезпечити конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому ринку, обороноздатність країни, поліпшення екологічної ситуації, стимулювання розвитку венчурного капіталу тощо. Це досягається шляхом цілеспрямованого

впливу інституцій [28].

Об'єктом державної інноваційної політики є інноваційний процес з його пріоритетними аспектами, визначеними законодавством, та відповідні сегменти його перебігу в інноваційній сфері.

Суб'єктами державної інноваційної політики є, відповідно, всі учасники будь-якої стадії інноваційного процесу, якщо вони є провідниками державної інноваційної політики, та органи державної влади, які підтримують генерування, освоєння та поширення інновацій, зокрема в усіх галузях національної економіки [42].

Змістом державної інноваційної політики є комплекс економічних, політичних та організаційних заходів, спрямованих на різні рівні національної економічної системи, які мають на меті компенсацію недоліків ринкових механізмів та посилення їх ефективності, розвиток інноваційної інфраструктури для підтримки створення інноваційних процесів, усунення негативних екологічних наслідків, компенсацію, вдосконалення галузевої структури виробництва, регулювання та стимулювання інноваційної та інвестиційної діяльності, створення вертикально та горизонтально інтегрованих підприємств тощо.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про інноваційну діяльність», основними завданнями державної інноваційної політики є створення належних умов для ефективного відтворення, розвитку та використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження новітніх екологічно чистих, безпечних, енерго та ресурсозберігаючих технологій, забезпечення освоєння виробництва нових видів конкурентоспроможної продукції [44].

Основними цілями державної політики щодо розвитку інноваційної діяльності в Україні є довгостроковий сталий розвиток держави, створення економіки знань України, розвиток та ефективне використання інноваційного потенціалу та забезпечення матеріальними і нематеріальними ресурсами, фінансовими ресурсами.

Інноваційний характер парламенту в сучасній Україні проявляється в ряді аспектів, які сприяють політичним трансформаціям, розвитку демократії та покращенню ефективності законодавчого процесу. Ось кілька ключових особливостей:

1) Електронне голосування: Український парламент впровадив систему електронного голосування, що дозволяє депутатам вести записи своїх голосів та здійснювати електронне голосування замість традиційного голосування картками. Це забезпечує більшу точність, швидкість та прозорість процесу голосування.

2) Онлайн-трансляції: Пленарні засідання та комітетські засідання парламенту транслюються в режимі реального часу через інтернет. Це дає можливість громадськості, ЗМІ та зацікавленим сторонам активно стежити за роботою парламенту, підвищує рівень доступності та відкритості рішень, які приймаються.

3) Залучення громадськості: Парламент України впровадив механізми для залучення громадськості до законодавчого процесу. Наприклад, публічні слухання, де громадські організації, експерти та громадяни мають можливість висловити свою думку щодо проектів законів, вносити пропозиції та рекомендації.

4) Комітетська система: Український парламент активно використовує комітетську систему, де комітети з різних сфер діяльності займаються розглядом проектів законів, проведенням експертиз, підготовкою рекомендацій для парламентського голосування. Це сприяє більш глибокому аналізу законодавчих ініціатив та забезпеченню кращої якості прийнятих рішень.

5) Публічність фінансування партій: Україна впровадила систему публічного фінансування політичних партій, де частка коштів з державного бюджету спрямовується на підтримку партійних діяльностей та виборчих кампаній. Це сприяє більшій прозорості та відкритості фінансування політичних сил [55, с. 72].

Отже, всі ці інновації покликані забезпечити більшу прозорість, відкритість та ефективність роботи парламенту в сучасній Україні. Вони сприяють зближенню громадян з політичним процесом, підвищують довіру до владних структур та створюють умови для більш успішного впровадження демократичних принципів у країні.

3.2 Морально-етичні аспекти парламентської діяльності

Протягом століть існувало багато наукових шкіл щодо моральних та етичних стандартів парламентаризму. В рамках політичної науки парламентська етика зазвичай аналізується з двох точок зору [56, с. 52].

По-перше, парламентська етика розглядається як правило поведінки, норма парламентської діяльності та належить до професійної етики. З іншого боку, парламентська етика охоплює аналіз практичного застосування моральних ситуацій, норм, принципів і процедурівцьому випадкуїї називаютьприкладною етикою.

Професійна діяльність парламентарів накладає на них обов'язок забезпечувати дотримання морально-етичних стандартів у процесі законотворчої та публічної діяльності. Представники законодавчої влади повинні дотримуватися професійної етики у своїй роботі. Парламентська етика може включати в себе етику парламентарів та депутатів. Парламентська етика як різновид політичної етики покликана гарантувати виконання основного завдання, що сприяє створенню суспільних благ [26]. При цьому парламент повинен керуватися чинним законодавством і водночас нести відповідальність за свою діяльність. Управлінська культура парламентської діяльності проявляється в готовності представників парламенту керуватися моральними критеріями при виборі засобів, необхідних для досягнення поставлених цілей. Ці критерії мають узгоджуватися з панівною культурою поведінки та дотриманням морально-етичних норм у парламентській діяльності. Однак етика в законодавчому органі підтримується не лише особистими якостями та загальною культурою парламентарів, а й регламентацією законодавчої поведінки.

Етична поведінка парламентарів є необхідним елементом справжньої демократизації політичного життя країни. Членство в парламенті надає широкий спектр можливостей впливати на формування суспільних питань і тому є надзвичайно відповідальним.

Парламентська етика – це вид професійної етики, що регулює відносини, які виникають у процесі законодавчої та іншої парламентської діяльності, а також позапарламентської діяльності, пов'язаної з виконанням парламентарями своїх обов'язків [32, с. 106].

Існує чотири основні причини, чому країни-учасниці ОБСЄ розглядають питання розробки та реформування професійних етичних стандартів для парламентарів:

- Боротьба з корупцією. Встановлені стандарти і правила можуть допомогти запобігти зловживанню владою та іншим формам корупції, встановлюючи чіткі правила поведінки парламентарів, контролюючи їх фактичну поведінку і передбачаючи покарання за їх недотримання. Чіткі і послідовно застосовувані стандарти допомагають депутатам і працівникам парламенту краще зрозуміти, як від них очікує громадськість, особливо у випадках неправомірної поведінки, що є наслідком ненавмисних помилок. Регламент не повинен заважати депутатам виконувати свої обов'язки (наприклад, вимагати від них дотримання непотрібних бюрократичних процедур) і повинен створювати справедливі та стабільні умови, в яких депутати можуть виконувати свої обов'язки [41, с. 56]. Вони повинні створювати справедливі та стабільні умови, в яких депутати можуть виконувати свої представницькі, наглядові та законодавчі функції. Це має сприяти підзвітності та зміцненню довіри.
- Чіткі стандарти парламентської етики. Чіткі стандарти парламентської етики підвищують підзвітність, надаючи громадськості та ЗМІ чіткі критерії для оцінки поведінки депутатів. Якщо громадськість вірить, що система етики є справедливою та ефективною, вона з більшою ймовірністю довірятиме парламенту у виконанні його роботи, знаючи,

що порушення будуть виявлені, а винні покарані.

- Професіоналізація політики. Історично склалося так, що члени парламенту походять з різною освітою, досвідом та професійним досвідом. Однак, коли вони стають членами парламенту, вони повинні дотримуватися тих самих правил поведінки, що й на робочому місці. Чіткі стандарти можуть допомогти об'єднати парламентарів, подолати політичні розбіжності та сприяти формуванню почуття колегіальності. Стандарти також можуть підвищити престиж парламентської діяльності, залучаючи потрібних людей.
- Відповідність міжнародним стандартам запровадження кодексу поведінки державних службовців, який підтверджує доброчесність, чесність та відповідальність, демонструє відданість країні та застосування і дотримання загальноприйнятих міжнародних стандартів і норм. Дотримання таких норм буде важливим для виконання умов членства в міжнародних організаціях та отримання міжнародної підтримки.

Міжнародні норми. Протягом 1990-х і 2000-х років було зроблено низку кроків для встановлення певних принципів як прикладів міжнародної належної практики демократичного врядування. Більшість документів у цій сфері мають рекомендаційний характер, але існують також Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією та Конвенція ООН проти корупції. Загалом, міжнародні норми є важливими орієнтирами для всіх країн, які прагнуть досягти прогресу в демократизації та боротьбі з корупцією. Дотримання цих норм також є важливим для виконання умов членства в міжнародних організаціях та доступу до міжнародної допомоги.

Коли конституційні положення та національне законодавство встановлюють систему регулювання парламентських стандартів, а також при прийнятті рішення про те, яку систему застосовувати слід також брати до уваги відповідні статті Конституції, які визначають баланс між парламентом і виконавчою владою, бюрократією і судовою владою [37].

Парламентські норми. Будь-яка реформа повинна враховувати наступне: існуючі кодекси поведінки та правила процедури для депутатів і працівників апарату парламенту; керівні принципи та інструкції, парламентський регламент і парламентські резолюції.

На роботу парламенту також можуть сильно впливати неформальні правила і звичаї, що стосуються поведінки парламентаріїв і способу ведення парламентської роботи.

Деякі приклади таких правил і звичаїв наведені нижче:

- члени британського парламенту зобов'язані вислуховувати перші промови нових депутатів;
- члени британського парламенту зобов'язані вислуховувати перші промови нових депутатів і не перебивати їх під час виступів;
- звернення «Ваша Високоповажність» використовується членами італійського, британського та мальтійського парламентів;
- в Італії, Великій Британії та на Мальті. Член парламенту повинен бути присутнім на пленарному засіданні щонайменше під час двох виступів після свого власного виступу. Депутат повинен бути присутнім під час наступних виступів очікується, що член парламенту буде інформувати інших членів парламенту про те, що у своєму виступі має намір відгукнутися про нього негативно;
- у деяких країнах громадськість очікує, що парламентарі діятимуть на користь своїх виборців, розподіляючи державні ресурси на користь місцевих жителів та місцевих груп інтересів. У багатьох країнах така поведінка сприймається як законна частина роботи парламентарів, в той час як в інших країнах вона сприймається як неналежна поведінка;
- в інших країнах це сприймається як неналежна поведінка. Якщо нові правила не враховують або суперечать існуючим нормам і практикам, не можна очікувати, що вони будуть ефективними.

Загальні норми та роль політичних партій, подібних до згаданих вище (міжнародні, конституційні та парламентські) норми в кінцевому рахунку базуються на конкретних, дуже специфічних і загальноприйнятих нормах, які

регулюють прийнятну поведінку людей в групі або суспільстві [38, с. 230].

Вони регулюють прийнятну поведінку людей у групі чи суспільстві. Соціальні норми часто ґрунтуються на певній «правовій культурі», яку можна розуміти як цінності, ідеї та звичаї. Таким чином, соціальні норми включають в себе етичні стандарти, спільні для всіх громадян, що виникають і набувають легітимності [60, с. 105].

Підтримка етики публічної служби може бути надана:

- 1) через особисту моральну саморегуляцію публічних службовців;
- 2) інституційний вплив через зміни в інституційному середовищі, які унеможливають порушення етичних принципів професії.

Основними сферами професійно-етичного впливу є моральний самоконтроль, особисті моральні принципи та моральні якості, а також творчі та етично витончені самовираження публічних службовців. Поширення моральних норм у сфері публічної влади можливе за умови вжиття низки заходів, спрямованих на утвердження поваги до особистості, добір і просування персоналу з урахуванням професійних, етичних і моральних елементів професіоналізму, акцентування моральних елементів у процесі формулювання і застосування кодексів поведінки, а також посилення відображення професійно-етичних стандартів у практичній діяльності публічних службовців. Це можливо за умови їх практичної реалізації.

Другою сферою впливу професії та етики є розбудова етичних засад публічної служби та впровадження репутаційного менеджменту на поведінку службовців.

Тому адміністративна система потребує запровадження персоналізованого підходу. У цьому випадку персоналізація необхідна для: споживачів адміністративних послуг. Для того, щоб визнати громадян як особистостей зі своїми специфічними інтересами, потребами, життєвим досвідом та світоглядом, державним службовцям необхідна внутрішня культура етики, психології та манер поведінки; професійна діяльність повинна також реалізовувати особистісний сенс людини-службовця в правових і моральних рамках професії.

Особистісний підхід дозволяє державним управлінцям зосередитися на своїй моральній саморегуляції. Без їх врахування професійна етика є лише інструментом тиску і примусу.

Моральна саморегуляція зосереджується насамперед на внутрішніх моральних зобов'язаннях професіонала, творчому самовираженні, моральній відповідальності, ініціативності та ступені внутрішнього засвоєння професійно-етичних вимог і цінностей. Публічні службовці перестають сприйматися як прості функціонери та виконавці, а постають як особи з високим рівнем професійних знань і навичок, здатні до самостійного мислення та відповідального прийняття рішень, етичної чутливості до складних питань своєї професійної діяльності. Формування ціннісно-мотиваційної сфери публічних службовців, їх соціально-етичної культури впливає на підвищення їх успішності, ефективності управлінської діяльності та добробуту населення в цілому, а також на поліпшення морального клімату в державі. Професійно-етичний самоконтроль особистості підтримується повагою до особистості публічного службовця, впевненістю в його моральній зрілості та повній професійній самореалізації, створенням можливостей для розвитку людського потенціалу державного управління. В адміністративній системі присутні елементи як формальної безособової, так і особистісної діяльності, створюючи амбівалентну, суперечливу і взаємодоповнюючу гармонію [37].

Окремо слід розглянути феномен патріотизму в державному управлінні, який ми могли спостерігати під час проходження переддипломної практики у Національному агентстві України з питань державної служби.

Патріотизм зі справжнім моральним забарвленням включає в себе визнання патріотичних прав інших представників «батьківщини».

Державні службовці – це представники держави, які організують і керують життям країни та представляють її інтереси на міжнародній арені. Тому патріотизм тут досягає рівня національного патріотизму, а державні службовці стають «подвійними патріотами» – з «аспектом серця» і з аспектом обов'язку, тобто вони постають як: 1) Люди, які люблять свою країну; 2) Професіонали, які представляють і діють в інтересах країни в особі держави.

Службовці НАДС дали змогу зрозуміти, що неможливо зробити любов до батьківщини обов'язком, але діючи на благо нації у своїй сфері та працюючи професійно, державні службовці можуть стверджувати свій патріотизм через свою діяльність,

Вони працюють для того, щоб гармонізувати життя Батьківщини. Патріотизм не гарантує моральності. Патріотизм ґрунтується на людяності, повазі до ідентичності інших та визнанні права інших на формування свого життя.

На відміну від керівних принципів політиків, фундаментальною вимогою до державних службовців є політична нейтральність. Політична нейтральність на державній службі виражається як громадянська чеснота, оскільки вона визначає посадових осіб на державній службі на основі нейтрального ставлення до всіх політичних сил, що діють в рамках закону.

Політичний нейтралітет є необхідним для публічних службовців, оскільки публічна служба – це служба на благо всього населення, а тому публічні службовці не можуть відображати та реалізовувати у своїх діях інтереси лише певних політичних груп. Крім того, політична боротьба всередині державної служби призводить до адміністративної непослідовності, втрати контролю над ситуацією, відсутності соціальної згуртованості та дезорганізації. Загалом, громадянськість є результатом тривалого виховного впливу та громадянської соціалізації людей - їхньої інтеграції в суспільне життя на належних засадах. Розвиток почуття спільного громадянства може стати передумовою успішної демократизації українського суспільства [46, с.12].

Це є передумовою успішної демократизації українського суспільства та гармонійного розвитку особистості. Сьогодні державне управління потребує визнання моралі та професійно-етичних чеснот як одного з аспектів професіоналізму державних службовців. Моральність має стати необхідною характеристикою ефективного державного управління та запорукою його результативності.

У багатьох країнах, зокрема у Великій Британії, США, Франції,

Німеччині та Японії, такі моральні якості, як відповідальність, честь, толерантність і доброзичливість, є важливими професійними характеристиками, що впливають на прийняття рішень і регулюють діяльність публічних службовців. З іншого боку, професіоналізм розглядається як одне з основних професійних та етичних зобов'язань державних службовців [61].

Важлими в етично-моральних якостях парламентарів також є ввічливість і коректність у ставленні до людей (не виявляти надмірної зайнятості, уважно вислуховувати, надавати людям можливість висловити свою думку, подавати чітку, лаконічну, послідовну і коректну інформацію, аргументи, що ґрунтуються на особливостях людського сприйняття). Точність (пунктуальність, точне формулювання, своєчасне надання відповідей та послуг, вчасне виконання рішень, дотримання взятих на себе зобов'язань тощо). Водночас повага працівників до громадян має поєднуватися з самоповагою, що виражається в умінні протистояти адміністративній та побутовій грубості.

Отже, парламентарям довірено вирішувати долю своїх громад, регіонів і країн, ухвалювати важливі державні рішення»«я та розпоряджатися державними грошима і майном, а тому суспільство вимагає від своїх депутатів найвищого рівня етичної поведінки.

3.3. Роль парламенту в повоєнній відбудові України

Повоєнна відбудова – це не повернення України до довоєнного стану. Йдеться про глибоку модернізацію, спрямовану на членство в Європейському Союзі. Усі найважливіші елементи економіки та суспільства потребують стрибкоподібного розвитку та реформування, щоб Україна пододала спадщину пострадянського розпаду і стала повноцінною демократичною державою з сучасною економікою, сильними інституціями та потужним оборонним сектором.

Після війни Україна матиме шанс ліквідувати залишки радянського законодавства і перетворитися на сучасну, взірцеву демократичну державу. Вона повинна мати шанс модернізувати свою інфраструктуру, економіку,

системи освіти та охорони здоров'я, політичну та судову системи і стати повноправним членом Європейського Союзу [24, с. 60].

Час після війни часто є критичним періодом для довгострокового майбутнього країни.

Україна повинна прагнути стати повноцінною ліберальною демократією з усіма інституційними гарантіями одразу після перемоги над російським агресором.

Судова реформа має бути абсолютним пріоритетом, але Україна також повинна запобігти поверненню олігархів і реформувати свої ЗМІ та інші інституції.

Революція Гідності 2014 року продемонструвала прагнення значної частини українського суспільства рішуче порвати зі спадщиною радянських часів і перетворити країну на процвітаючу демократію та державу-члена ЄС [24]. У період з 2014 по 2021 рік було впроваджено низку реформ. Деякі з них

були дуже успішними (децентралізація, фіскальна дисципліна та бюджетні процеси, макроекономічна стабільність, банківський сектор, державні закупівлі, реформи поліції та армії, ринок землі).

Вторгнення росії 24 лютого повністю змінило ситуацію – те, що здавалося малоімовірним до війни, тепер цілком досяжне. Зараз Україна є кандидатом на вступ до ЄС.

Ті, хто боровся за справді демократичну Україну, тепер бачать шанс на ще більш радикальні реформи врядування. Розподіл повноважень між виконавчою та законодавчою гілками влади має бути посилений для того, щоб перетворити Україну на стабільну демократію. Повноваження Президента не повинні бути збільшені. Посилення законодавчої влади вимагає зміцнення партійної системи України та підвищення партійної дисципліни [19, с. 106].

Жахлива війна росії проти України спричинила величезні руйнування, смерті та спустошення. Героїчний опір українського народу – це боротьба за захист усієї демократії.

Переможна Україна заслуговує на всю необхідну підтримку, щоб відновити не лише свою економіку, але й інституції, стати процвітаючою, стабільною та демократичною частиною ЄС і здійснити мрію всіх тих, хто боровся (і загинув) за цю справу.

Україна потребує підтримки ЄС та інших міжнародних організацій для розбудови сильних інституцій, реструктуризації судової системи та завершення реформи державної служби. Просування по службі на основі заслуг та суворе дотримання законів забезпечить демократичний розвиток України та запобіжить сповзанню до авторитаризму.

Враховуючи вартість і складність післявоєнної відбудови, а також необхідність її поєднання з європейською інтеграцією, слід створити агентство з реконструкції під егідою ЄС, яке б керувало процесом відбудови і готувало Україну до членства в ЄС (яке припинить своє існування в день вступу до ЄС). Це агентство може також слугувати резервом компетентних і некорумпованих кадрів для української державної служби.

Вкрай важливо, щоб уряд України взяв на себе відповідальність за реконструкцію, тобто визначив пріоритети та запропонував проекти, які буде реалізовувати Агентство. Агентство з реконструкції має право накладати вето на проекти, а якщо вето оскаржується, то остаточне рішення приймають суди. Не менш важливим є залучення українських експертів до розробки проекту та використання принципу співфінансування для забезпечення залучення українського державного та приватного секторів до його реалізації.

Для швидкої реалізації проектів реконструкції та ефективного використання коштів науковці рекомендують: 1) проводити аудит ex-post замість оцінки проектів ex-ante (особливо з огляду на те, що складні проекти можуть змінюватися під час реалізації); 2) укладати рамкові угоди та 3) відкриті контракти.

Звичайно, Україна повинна використовувати існуючу систему закупівель (ProZorro), яка забезпечує прозорість, і оцифрувати не лише тендери, а й моніторинг контрактів [49].

Сьогодні Україна бореться за свою свободу та право на існування як демократична держава. Цю «велику мету» слід пам'ятати під час етапу реструктуризації. Існуватиме тенденція до легітимізації концентрації влади через «необхідність швидкості» реструктуризації. Значна частина українського суспільства може навіть підтримувати концентрацію влади.

Для забезпечення демократичного розвитку України необхідні сильні інституції. Наприклад, важливим інститутом є просування по службі на основі заслуг. Відбір на основі лояльності, а не заслуг, спостерігається в багатьох сферах, включаючи політику. Однак такі інститути створюють передумови для великої концентрації влади. В рамках євроінтеграційних амбіцій України країна повинна замінити систему патронажу на прозору, засновану на правилах процедури відбору, яка вже законодавчо закріплена в багатьох сферах, але не завжди виконується. Більше того, оскільки українське законодавство прямо забороняє всі форми дискримінації, прозорість забезпечить інклюзивність і, таким чином, сприятиме подальшому зміцненню демократичних тенденцій [50]. Тільки інклюзивна демократія може забезпечити міцний фундамент для успіху країни (включаючи наближення України до стандартів ЄС) і захистити її від сильної руки та інших авторитарних тенденцій, які можуть з'явитися після війни.

Україна потребувала створення відповідних інституцій одразу після війни не лише тому, що ситуація в процесі відбудови відрізняється від тієї, що була під час війни. Водночас, інституції, створені у повоєнній Україні, ймовірно, впливатимуть на її майбутнє щонайменше протягом наступного десятиліття. Було б великою помилкою вважати, що інституції, необхідні для майбутнього України, можуть бути створені лише після завершення початкових етапів відбудови [40, с. 50].

Дехто стверджує, що реконструкція вимагає швидкого прийняття рішень і що нормальне демократичне прийняття рішень шляхом консенсусу є надто повільним, тому нормальні демократичні інститути повинні зачекати до завершення першого етапу реконструкції. Безсумнівно, перший етап післявоєнної відбудови України вимагатиме швидкого прийняття рішень у

багатьох сферах. Однак існують способи забезпечити, щоб швидке прийняття рішень було повністю сумісним зі створенням демократичних інститутів із самого початку. Аргумент на користь відкладання розбудови демократичних інститутів через специфічні особливості післявоєнної відбудови може призвести до створення недосконалих інститутів, які, швидше за все, збережуться надовго. Інший аргумент полягає в тому, що Україна повинна залишатися на полі бою доти, доки Росія не буде остаточно розгромлена і не зможе знову воювати, а отже, не зможе дозволити собі розбудовувати демократичні інститути. Цей аргумент є хибним з двох причин:

По-перше, військова підготовка не є несумісною з демократією. Іншими словами, цілком можливо створити демократичний уряд, готуючись до окупації. По-друге, безперервна мілітаризація всієї країни ризикує створити інерцію і надати владу потенційним диктаторам, які хочуть побудувати недемократичну державу.

Початкові етапи відновлення потребують швидкого реагування у низці сфер. До них відносяться надзвичайна продовольча та медична допомога, тимчасове житло для людей, чії будинки були зруйновані російськими військами, а також відновлення базової інфраструктури, такої як лінії електропередач і зв'язку, джерела чистої води, залізничні та автомобільні шляхи. Значна частина екстреної допомоги має бути надана швидко.

Там, де швидкість і ефективність є важливими, наприклад, у післявоєнній відбудові, є очевидні переваги цільового розподілу ресурсів (на противагу стандартним ринковим механізмам, що базуються на цінах) та інтенсивного використання централізованого ухвалення рішень. Більш централізоване і рідше використання ринкових механізмів, ніж у «нормальний» мирний час, означає, що українські інституції на ранніх стадіях відбудови повинні враховувати ці особливі вимоги перехідного періоду. Однак важливо не консервувати ці перехідні інститути, а докорінно трансформувати їх у «нормальні» інститути мирного часу.

Потреба в інституційній розбудові та швидкому прийнятті рішень одразу після війни може бути задоволена шляхом створення тимчасової

агенції з відновлення України під керівництвом ЄС, яка б працювала у співпраці з українським урядом [40].

Подібно до того, як Планом Маршалла керувала спеціалізована агенція, план відновлення України та управління багатосторонніми донорськими коштами має координуватися незалежною агенцією, що працює з ЄС у співпраці з українським урядом. Вона також має допомогти Україні підготуватися до реформ, спрямованих на приведення її інституцій у відповідність до європейської правової бази. Як перехідний інститут, він має бути закритий після вступу України до ЄС.

Фундаментальним принципом є те, що Україна не може стати повністю розвиненою демократією без пріоритету встановлення верховенства права. Судова реформа має бути абсолютним пріоритетом. Успішне реформування інститутів владив Україні неможливе без неушкодженої та добре функціонуючої судової системи. Відсутність адекватної судової реформи була одним з головних недоліків процесу реформ після Майдану.

Пріоритет надається імплементації та посиленню існуючого законодавства для протидії впливу олігархів на державні структури та корупційним практикам. Це означає побудову справді вільної від корупції судової системи за зовнішньої допомоги та посилення НАБУ і ВАКС. Реформування судової системи є дороговартісним заходом з огляду на необхідність відбору та належної підготовки чесних і компетентних суддів. Щоб зробити це відносно швидко, знадобляться значні фінансові ресурси та експертиза, але порівняно з витратами на війну ці витрати будуть цілком виправданими.

Другим пріоритетом є запровадження жорсткої та ефективної антимонопольної політики. Олігархи змогли процвітати, тому що вони змогли захистити свій бізнес від конкуренції завдяки своєму впливу в державних структурах. Більше того, вони змогли накопичити багатство завдяки нечесній приватизації та корупції в уряді, а також придбати інші підприємства для створення конгломератів. Сильної конкурентної політики самої по собі недостатньо, щоб зламати владу олігархів, але вона може значно послабити

їхній вплив. Антимонопольне законодавство України потребує посилення.

Окрім зміцнення верховенства права та конкурентної політики в Україні, важливо також уникнути помилок минулого, коли економічні реформи використовувалися для того, щоб надати економічну владу існуючим та потенційним олігархам. Першою можливою помилкою буде повторення хибної приватизаційної політики минулого, коли контроль над виробничими активами було передано олігархам у абсолютно непрозорий спосіб, без проведення справді конкурентних тендерів.

Важливою пасткою, якої слід уникати, є надання олігархам можливості контролювати уряд через процес випуску облігацій. У післявоєнній Україні реконструкційні облігації відіграватимуть важливу економічну роль. Оскільки ті, хто має доступ до міжнародних фінансових ринків і кошти для цього, купуватимуть великі обсяги державних облігацій, уряд покладатиметься на олігархів у фінансуванні облігацій післявоєнної відбудови. Необхідно ретельно розглянути різні способи запобігання впливу олігархів на процес купівлі облігацій післявоєнної відбудови.

Нарешті, життєво важливо реформувати фінансування партій. Олігархи використовують свої кошти для підтримки різних політичних партій та захисту власних інтересів. Реформування фінансування виборів є важливим для зменшення політичного впливу олігархів. Україна має перейняти досвід європейських країн, де існують правила розподілу державних коштів між політичними партіями під час виборчих кампаній.

Також, не менш важливим є боротьба з корупцією. Основним принципом у боротьбі з корупцією є максимізація прозорості через мінімізацію можливостей людського втручання з метою організації корупційної змови в різних державних процедурах розподілу ресурсів. Це можна зробити без створення непотрібних затримок і неефективності, які захочеться «обійти» за допомогою корупції. Цифровізація – один із можливих шляхів, але є й інші, як-от автоматичний і захищений запис зустрічей офіційних осіб та приватного сектору. Поєднати швидкість та боротьбу з корупцією також можна за допомогою рамкових угод. Вони дозволяють

здійснювати прямі закупівлі готової продукції без тривалих процедур у попередньо відібраних постачальників, які вже пройшли етап конкурсного відбору/перевірки – зазвичай організований центральною закупівельною агенцією – і зобов'язалися продавати відповідні товари або послуги на заздалегідь встановлених умовах протягом певного періоду часу [49, с. 51]. Рамкові угоди, які дають змогу швидко здійснювати закупівлі другого етапу та забезпечують більшу прозорість, успішно використовувалися багатьма країнами під час пандемії Covid-19 і були визнані корисними для надзвичайних ситуацій загалом. Ще один важливий метод пов'язаний з відкритим контракуванням. Відкриті контракти обмежують корупцію, зберігаючи при цьому ефективність процесу закупівель. Стандарти даних відкритих контрактів (OCDS) – це набір інструкцій, що описують, як публікувати дані та документи на різних етапах укладання договорів державних закупівель для підвищення прозорості. Україна вже досягла значних успіхів у цій сфері до початку повномасштабної війни. Наприклад, хоча під час пандемії Covid-19 договори про екстрені закупівлі можна було підписувати поза системою ProZorro, протягом 24 годин після укладення замовник мав завантажити договір та всі пов'язані документи разом зі структурованим звітом. Після виконання договору необхідно було подати додатковий звіт.

Для успішного функціонування законодавчої гілки влади в повоєнній відбудові потрібна досить сильна партійна система. Цього можна досягти за допомогою стимулів, пов'язаних з інституційними правилами та політичною культурою.

В Україні результати поіменного голосування публікуються в електронному вигляді, що дозволяє партійним «батогам» забезпечувати дисципліну [49]. Система відкритих списків також використовується на парламентських виборах. Система закритих списків, як правило, більш сприятлива для партійної дисципліни, але має той недолік, що громадськість не може впливати на покарання чи заохочення окремих депутатів. Політичні партії мають достатню каральну владу над своїми представниками, оскільки

вони визначають порядок кандидатів у списках, а більшість виборців голосують за партії, а не за кандидатів. Однак існують інші правила, які могли б ще більше зміцнити партійну систему України. Найважливішим з них, на нашу думку, має бути сильна та прозора система державного фінансування партій. Політична культура є найбільшою перешкодою для зміцнення партійної системи в Україні, оскільки правила, що забезпечують партійну дисципліну, загалом є досить жорсткими. І це не дивно. Відносна сила політичних партій у розвинених демократіях суттєво змінилася принаймні після кризи 2008 року. Старі партії ослабли, з'явилися нові, які іноді зникають після кількох виборів.

Отже, стабільним партіям потрібен час, щоб з'явитися в Україні. Війна, безумовно, не сприяла цьому, і в першому післявоєнному виборчому циклі очікуються значні політичні зміни. Однак слід чітко визнати, що поява і розвиток сильних політичних партій – це добре.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було проведено аналіз та систематизацію основних теоретичних знань про розвиток парламентаризму в Україні та його механізми забезпечення. Висновки, які можна зробити на основі проведеного дослідження:

1) Визначали теоретичні основи дослідження парламентаризму в науковій літературі в Україні. Парламентаризм є важливою складовою демократичного устрою країни і сприяє розвитку політичної системи в Україні. Він забезпечує принципи розподілу влади, репрезентативності та громадської участі.

2) Були розкриті особливості демократичних традицій в державотворчих процесах на території України. Україна має багатий досвід участі громадян у політичних процесах. Зокрема, роль громадськості виявляється через активну участь у виборах, масових протестах, громадських обговореннях та розбудові громадських організацій. Це свідчить про велику важливість громадської думки і активної ролі громадян у прийнятті політичних рішень. Україна є багатопартійною системою, де політичні партії мають можливість представляти різноманітні ідеології та інтереси громадян. Це стимулює конкуренцію між партіями і сприяє розвитку демократичних процесів. Парламент України, як законодавчий орган, виконує важливу функцію представництва громадян та контролю за владою. Важливим аспектом є наявність опозиції в парламенті, що забезпечує плюралізм і взаємодію різних політичних поглядів.

3) Аналіз ролі парламенту у конституційному процесі України допоміг визначити організаційні засади його взаємодії з урядом. Організаційні засади взаємодії парламенту з урядом визначаються конституційними положеннями та внутрішніми правилами парламентської діяльності. Наприклад, парламент формує уряд шляхом голосування за його склад, приймає чи відхиляє програму діяльності уряду та бюджет країни. Парламент також здійснює

парламентський контроль над діями уряду шляхом питань, запитів, комісій та інших інструментів. Парламент укладає основу для організації демократичного уряду в Україні, встановлюючи норми його функціонування та взаємодії з парламентом.

Це сприяє забезпеченню балансу влади та ефективної роботи державних інституцій для досягнення демократичного розвитку країни.

4) Узагальнюючи парламентський досвід окремих країн світу обґрунтували доцільність використання його для України, а саме:

- зарубіжний парламентський досвід може надати Україні цінні рекомендації та приклади успішного функціонування парламентів у інших країнах. Це дозволить уникнути можливих помилок та вибрати найкращі практики для впровадження в український контекст;
- зарубіжний досвід може допомогти Україні у зміцненні демократичних інститутів та побудові стабільної парламентської системи. Вивчення досвіду інших країн може сприяти розвитку правової бази, підвищенню ефективності парламентської роботи та забезпеченню взаємодії між парламентом і громадськістю;
- зарубіжний парламентський досвід може допомогти Україні впроваджувати інноваційні підходи та реформи упарламентської діяльності. Нові технології, електронні системи голосування, електронне звернення до громадськості та інші інструменти можуть сприяти підвищенню ефективності та прозорості парламентського процесу.

5) За допомогою системно-функціонального підходу розкрили інноваційний характер парламентської діяльності в Україні, який спостерігається у впровадженні новаторських підходів, процесів та інструментів, спрямованих на покращення ефективності та прозорості парламентської роботи, зміцнення демократичних процесів та забезпечення взаємодії з громадськістю.

6) Підкреслили основні аспекти важливості дотримання морально-етичних принципів депутатами. Моральні і етичні вимоги до депутатів

виступають основою для будівництва довіри громадян до парламенту та політичної системи загалом.

Громадяни очікують від своїх представників високого рівня чесності, справедливості, інтегритету та відповідальності. Депутати мають бути прикладом виконання моральних та етичних стандартів у своїй повсякденній діяльності. Їхні дії та рішення повинні відповідати високим моральним нормам, що допомагає зміцнювати довіру до політичних інституцій. Дотримання морально-етичних вимог до депутатів парламенту є основою для забезпечення етичного та відповідального політичного лідерства, сприяє розвитку демократичних процесів та підвищенню довіри громадян до парламентської системи.

Для подальшого розвитку парламентаризму в Україні можна запропонувати ряд інноваційних технологій та перспектив, які сприятимуть покращенню ефективності та прозорості парламентських процесів. Ось деякі з них:

- електронне голосування: Використання електронних систем голосування може спростити та прискорити процес прийняття рішень у парламенті. Це дозволить депутатам швидше висловлювати свої позиції, а також забезпечить точне фіксування результатів голосування;
- відкриті дані та електронна доступність: Публічна доступність інформації про роботу парламенту, законопроекти, протоколи засідань та інші документи може бути забезпечена шляхом створення електронних платформ, де ця інформація буде легко доступною для громадськості. Це зробить роботу парламенту більш прозорою та сприятиме залученню громадськості до політичного процесу;
- засідання та онлайн комунікація: застосування відеоконференційних технологій дозволить проводити засідання комітетів та пленарні засідання парламенту у віртуальному режимі. Це збереже час та ресурси, особливо у випадку депутатів, які мають великі географічні відстані для подолання.
- електронні петиції та громадське обговорення: створення платформ для

електронних петицій та громадського обговорення законопроектів дозволить громадянам активно впливати на законодавчий процес. Це забезпечить більшу громадську участь та розширить діапазон думок, що враховуються при прийнятті рішень.

- штучний інтелект та аналітика даних: Використання штучного інтелекту та аналітики даних може допомогти в ефективному аналізі законодавчої діяльності, виявленні тенденцій та прогнозуванні наслідків прийнятих рішень. Це допоможе підвищити якість прийнятих рішень та зробити парламентарну діяльність більш обґрунтованою.

Ці інноваційні технології та перспективи можуть сприяти покращенню роботи парламенту, забезпечити більшу відкритість та залучення громадськості до прийняття рішень, а також зробити парламентаризм в Україні більш прогресивним та ефективним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України. К.: Юрінком, 1996.
2. Закон України «Про Кабінет Міністрів України». URL: <http://www.kmu.gov.ua>
3. Закон України про об'єднання громадян. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12>
4. Закон України про внесення змін до Конституції України: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>
5. Закон України про політичні партії в Україні. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
6. Закон України «Про вибори народних депутатів України». База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text>
7. Закон України про відновлення дії окремих положень Конституції України: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-18>
8. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року. *ВВР*. 1995. №19. ст. 134.
9. Закон України про відновлення дії окремих положень Конституції України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/742-18>.
10. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року. *ВВР*. 2010. № 14-15, №16-17. ст. 133.
11. Антоненко С.А. Електронний парламент у контексті розбудови інформаційного суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 4 (7). С. 151–157.
12. Артеменко І. Парламентська діяльність політичних партій в Україні: державно-управлінський аспект. *Публічне адміністрування: теорія та практика* : електрон. зб. наук. пр. 2012. Вип. 2(8). URL: www.dridu.dp.ua/zbirnik/index.html
13. Бандурка О.М., Греченко В.А. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть: монографія. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 304 с.
14. Батанов О.В. Парламентаризм як феномен і категорія сучасного конституційного права. *Правова держава*. Вип. 33. Київ: Ін-т держави і

- права імені В.М. Корецького НАН України, 2022. 718 с.
- 15.Бесчасний В.М., Філонов О.В, Субботін В.М, Пашков С.М. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: навч.посіб. К.: Знання, 2007. 467 с.
 - 16.Вайз Ч., Кислий П. Становлення парламентаризму в Україні на тлі світового досвіду. К.: Абрис, 2000. 414 с.
 - 17.Волтерс К. Конституційне праводержав Європи: навч. посіб. для студентів юрид. університетів і факультетів (від. ред. Д.О. Ковачев). М.: 2005. 250 с.
 - 18.Головатий М.Ф., Антонюк О.В. Політологічний словник: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2005.
 - 19.Дубинський О.Ю., Ломжець Ю.В. Розвиток теорії парламентаризму в сучасній вітчизняній та зарубіжній науці. *Юридика*. Випуск 2. URL: <http://www.juridica.od.ua/index.php/juridica/article/view/9/7>
 - 20.Древаль Ю. Парламентаризм «приглушений» чи раціональний? *Віче*. 2003. № 9. С. 50.
 - 21.Дубас В. Європейські стандарти сучасного парламентаризму (за позиціями Європейської Комісії «За демократію через право»). *Український часопис конституційного права*. 2019. № 2. С. 60–73.
 - 22.Єрмолаєв В. М. Історія вищих представницьких органів влади в Україні. Київ: Право, 2007. 280 с.
 - 23.Ільницька У.В., Крачковский Б.П. Становлення українського парламентаризму та особливості функціонування представницьких органів державної влади на різних етапах історичного розвитку. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*. 2009. Том 11. № 3(42). Ч. 1. С. 373–381.
 - 24.Ісаєв К. Політичні партії в системі державної влади. *Державне будівництво*: електрон. наук. фах. вид. Харків : ХарРІ НАДУ. 2009. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2009_2_42.
 - 25.Кириченко Ю., Чоудрі С. Парламент України у воєнний час. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 2. С. 59-63.
 - 26.Кістяківський Б. Вибране. К.: Абрис, 1996.
 - 27.Козаков В.М. Інституційне забезпечення кадрової політики у державному управлінні: становлення та розвиток: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (Київ, 29 травня

- 2015 р.). К., НАДУ. 2015. С. 135-137.
28. Колісниченко А.І. Український парламентаризм: становлення та шляхи розвитку. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Політичні науки»*. 2011. №1 (6). С. 25-32
29. Бесчасний В.М., Філонов О.В, Субботін В.М, Пашков С.М. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: навч. посіб. К.: Знання, 2007. 467 с.
30. Королько В. Порівняльний аналіз форм державного правління і український тип демократії. *Схід*. 1996. № 7. С. 11.
31. Кравченко М.В. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. / голов. ред. М. М. Іжа. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. Вип. 2 (58). С. 103-107.
32. Кравченко М.В. Ефективність державного управління: зб. наук. пр. / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. Вип. 40. С. 101-108.
33. Кресіна І., Перегуда Є. Політична реформа: проблеми і перспективи. *Віче*. 2003. № 3. С. 17.
34. Кривенко Л.Т. Парламент: місце і роль в системі державної влади. *Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правової системи*. К., 2000. С. 62-68.
35. Кривенко Л. Парламент без парламентаризму? *Віче*. 1997. № 4. С. 16-19.
36. Кузьминець О., Калиновський В., Дігтяр П. Історія держави і права України: навчальний посібник. К., Україна, 2000.
37. Левкулич В.В. Морально-етичний та правовий зміст категорії «рівність». *Мультиверсум*. К.: Центр духовної культури. 2004. № 39. URL: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_39/Levkul_1.htm
38. Ленігевич Б.В. Взаємодія органів державної влади з політичними партіями в контексті демократизації українського суспільства : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» : Дата захисту 21.02.20 / Б. В. Ленігевич. Івано-Франківськ, 2019. 256 с.
39. Нагаєвський І. Історія української державності ХХ століття. К., 1994. 172 с.
40. Новак-Каляєва Л.М. Інноваційні підходи до управління як імперативи децентралізації системи влади в Україні. *Теоретичні та прикладні питання державотворення* : електрон. наук. фах. вид. / Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. Одеса : ОРІДУ НАДУ,

2015. Вип. 16. С. 32-56.
41. Новак-Каляєва Л. Сучасні тенденції розвитку публічного управління: європейський контекст і Україна. Публічне управління в Україні: проблеми і перспективи розвитку: монографія / кол. авт. ; за заг. ред. проф. П.Петровського. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2020. 256 с. Розділ 3. С. 58-85.
42. Новакова О.В., Агафонова Г.С., Моїсєєва А.С., Струнін П.А. Політичні партії: теорія та функціональні практики : навч. посіб. Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2014. 258 с.
43. Павленко Р.М. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2002.
44. Палєєва Ю.С., Бочарова Н.В., Тодорошко Т.А. Інформаційно-аналітичні ресурси щодо розвитку сучасного парламентаризму. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. С. 40-43.
45. Петькун С.М. Концепція сервісної держави на сучасному етапі розвитку України. *Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschung der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der III internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz, Zürich, 31. März, 2023.* Zürich-Vinnytsia: BOLESWA Publishers & Europäische Wissenschaftsplattform, 2023. С. 50-51.
46. Погорілка В.Ф. Органи державної влади України: монографія. К.: Ін-т держави і права ім.В.М.Корецького, 2002. 592 с.
47. Погорєлова А. Культура парламентаризму – культура демократії. *Віче.* 2003. № 4. С. 17.
48. Політологічний енциклопедичний словник; упоряд.: В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. К.: Генеза, 2004.
49. Серєда Є. Китайський досвід. Чи може авторитаризм бути краще за демократію. Українська правда. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/03/26/7245258/>
50. Рогожин А.Й., Гончаренко В.Д. Центральна Рада і її правові акти. *Вісник Академії правових наук України.* 1993. № 1. С. 42.
51. Росенко М.І. Лобізм і його роль в діяльності сучасних парламентів. Шляхи удосконалення регламентації діяльності лобістів в парламенті України. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2010. № 11.

URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=214>

52. Росенко М.І. Щодо питань становлення парламентаризму. *Демократичне врядування. Науковий вісник ЛПІДУ НАДУ*. URL: <http://lvivacademi.com/visnik3/index.html>
53. Рум'янцев В. Центральна Рада: становлення українського парламентаризму. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 4. С. 71.
54. С'єдин М.О. Особливості становлення та розвитку парламентаризму в росії і Україні (порівняльний політичний аналіз): автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління». К., 2002.
55. Сулова І., Флурі Ф., Бадрак В. Парламентська етика в Україні: реалії, потреби, перспективи: підручник. Женева-Київ, 2017. 56 с.
56. Терлюк І.Я. Історія держави і права України : навч. посіб. Вид. 4-те, зі змінами. К.: Видавн. дім «Кондор», 2018. 772 с.
57. Чайковський А.С. Історія держави і права: підручн. К., 2004 292 с.
58. Чиркін В.Е. Конституційне право зарубіжних країн. М., 1997. 235 с.
59. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 480 с.
60. Шемшученко Ю.С. Український парламентаризм у світлі загальносвітових тенденцій. *Правова держава*. 2013. Вип. 24. С. 3-5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2013_24_3
61. Шемшученко Ю.С., Мироненко О.М., Погоріло В.Ф. Український парламентаризм: минуле і сучасне; ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; за ред. Ю.С. Шемшученка. К.: Парламентське видання, 1999. 367 с.
62. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія: в 6 т. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 1. 660 с.